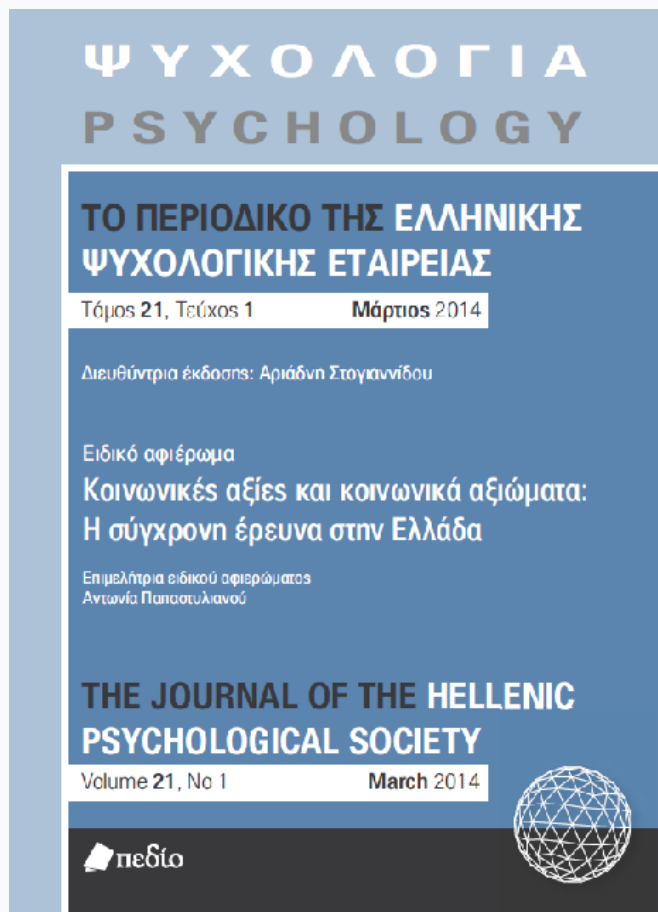

Psychology: the Journal of the Hellenic Psychological Society

Vol 21, No 1 (2014)

Social Values, Prosocial Behavior and Individualism – Collectivism orientation in Greece

Αντωνία Παπαστυλιανού, Ευθύμιος Λαμπρίδης

doi: [10.12681/psy_hps.23258](https://doi.org/10.12681/psy_hps.23258)

Copyright © 2020, Αντωνία Παπαστυλιανού, Ευθύμιος Λαμπρίδης

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/).

To cite this article:

Παπαστυλιανού Α., & Λαμπρίδης Ε. (2020). Social Values, Prosocial Behavior and Individualism – Collectivism orientation in Greece. *Psychology: The Journal of the Hellenic Psychological Society*, 21(1), 21–42. https://doi.org/10.12681/psy_hps.23258

Κοινωνικές αξίες, φιλοκοινωνική συμπεριφορά και προσανατολισμός προς τον ατομικισμό και τη συλλογικότητα στην Ελλάδα

ΑΝΤΩΝΙΑ ΠΑΠΑΣΤΥΛΙΑΝΟΥ¹

ΕΥΘΥΜΙΟΣ ΛΑΜΠΡΙΔΗΣ²

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα έρευνα έχει στόχο α. να μελετήσει την ιεράρχηση των κοινωνικών αξιών, τον προσανατολισμό προς τον ατομικισμό και τη συλλογικότητα και τις τάσεις εκδήλωσης φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς την Ελλάδα, β. να διερευνήσει την πρόσφατη θεωρητική πρόταση σχετικά με την ύπαρξη σχέσης ανάμεσα στην ιεράρχηση των κοινωνικών αξιών και του προσανατολισμού προς τον ατομικισμό και τη συλλογικότητα και στην εκδήλωση φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς. Στην έρευνα συμμετείχαν άνδρες και γυναίκες (N = 541) ηλικίας 18-65 ετών από όλες τις περιοχές της χώρας. Οι συμμετέχοντες συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο των Κοινωνικών Αξιών (SVS - Schwartz, 1992), την κλίμακα του Ωκλαντ για τον Ατομικισμό και τη Συλλογικότητα (AICS - Shulruf et al. 2011) την κλίμακα των τάσεων Φιλοκοινωνικής Συμπεριφοράς (PTM, Carlo & Randall, 2002) και αυτοσχέδια φόρμα κοινωνικο-δημογραφικών στοιχείων. Τα ευρήματα δείχνουν την υψηλή ιεράρχηση των αξιών του Αυτοπροσδιορισμού, της Καλοσύνης, της Ασφάλειας και του Ηδονισμού και φαίνεται ότι Ατομικισμός και Συλλογικότητα συνυπάρχουν στις απαντήσεις των συμμετεχόντων με την τάση προς τον πρώτο να υπερέχει. Η τάση εκδήλωσης φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς καταγράφεται γενικά υψηλή, αλλά η εξέχουσα τάση Αλτρουισμού δεν συμβαδίζει με την Ανώδυμη τάση παροχής βοήθειας –πράγμα, που σε συνδυασμό με την επίσης υψηλή αξιολόγηση της Συναισθηματικής και Ενδοτικής τάσης δείχνουν ότι η φιλοκοινωνική συμπεριφορά δεν εκδηλώνεται αυθόρμητα. Περαιτέρω, διαπιστώθηκε η σχέση συγκεκριμένων τύπων αξιών με τάσεις φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς. Ενδεικτικά, όσο υψηλότερη η ιεράρχηση αξιών όπως η Καλοσύνη, η Παγκοσμιοότητα, ο Αυτοπροσδιορισμός και η Ασφάλεια, τόσο μειώνεται η τάση της Δημόσιας εκδήλωσης φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς ενώ θεωρητικά αξιοσημείωτο σε σχέση με το πιο πάνω είναι ότι όσο υψηλότερη η ιεράρχηση της Συμμόρφωσης, της Καλοσύνης και της Ασφάλειας, τόσο υψηλότερη η τάση του Ενδοτισμού για την εκδήλωση συμπεριφοράς βοήθειας.

Λέξεις-κλειδιά: Κοινωνικές αξίες, ατομικισμός, συλλογικότητα, φιλοκοινωνική συμπεριφορά.

1. Διεύθυνση: Καθηγήτρια Κοινωνικής Ψυχολογίας, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, Φιλοσοφική Σχολή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Πανεπιστημιούπολη – Ιλίσσια Τ.Κ. 15784, Αθήνα. Τηλ. 210-7277720, E mail: adrapast@ppp.uoa.gr

2. Διεύθυνση: Επίκουρος Καθηγητής Κοινωνικής Ψυχολογίας, Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας, Σχολή Κλασικών και Ανθρωπιστικών Σπουδών, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Π. Τσαλδάρη 1, Τ.Κ. 69100, Κομοτηνή, Τηλ. 25310 39478, E mail: elamprid@he.duth.gr

1. Εισαγωγή

Η εισήγηση της θεωρίας του Shalom Schwartz (1992) έχει καταστήσει τη μελέτη των κοινωνικών αξιών ένα από τα πιο δημοφιλή θέματα έρευνας στο πεδίο της Κοινωνικής Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας. Το ενδιαφέρον είναι ότι σταδιακά η εστίαση των επιστημόνων φαίνεται να μετατοπίστηκε από την μελέτη των αξιών στο πολιτισμικό επίπεδο ανάλυσης και να έχει επικεντρωθεί στο ατομικό επίπεδο (Schwartz, 2011a). Παράλληλα, η μελέτη του ατομικισμού και της συλλογικότητας στρέφεται προς την εξέταση των δύο αυτών θεωρήσεων του κόσμου όπως αποτυπώνονται στο ίδιο άτομο και επηρεάζουν τις επιλογές του στο ίδιο κοινωνικό πλαίσιο. Δύο πιθανοί λόγοι για αυτή την τάση του ερευνητικού ενδιαφέροντος είναι ότι η μελέτη της δομής των κοινωνικών αξιών έχει διακριβώσει την καθολικότητά τους σε διαπολιτισμικό επίπεδο (Schwartz, 2007) και ότι η συνύπαρξη του ατομικισμού και της συλλογικότητας στην ίδια κοινωνία και το ίδιο άτομο ως σημεία του ίδιου συνεχούς, αποτελούν πλέον την πιο αποδεκτή εκδοχή προσέγγισης του συγκεκριμένου θέματος (Green, Deschamps, & Paez, 2005). Εξάλλου, η έρευνα των κοινωνικών αξιών προχωρά στη διερεύνηση της σχέσης με άλλες σημαντικές πτυχές της ανθρώπινης δράσης, όπως η πολιτική τοποθέτηση (Piurko, Schwartz & Davidov, 2011) και η εθνική ταυτότητα (Roccas, Schwartz & Amit, 2010). Μια πρόσφατη μελέτη των αξιών σε σχέση με πτυχές της συμπεριφοράς όπως για παράδειγμα η φιλοκοινωνική συμπεριφορά περιορίστηκε στην εξέταση φοιτητικού δείγματος (Λαμπριδής & Παπαστυλιανού, 2011). Σκοπός της παρούσας έρευνας λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω είναι να μελετηθεί σε επίπεδο γενικού πληθυσμού η ιεράρχηση των τύπων των κοινωνικών αξιών, η τάση προς τον ατομικισμό και τη συλλογικότητα και οι προτιμήσεις τους ως προς την εκδήλωση φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς. Επιπλέον, να εξεταστεί η σχέση της ιεράρχησης των τύπων των κοινωνικών αξιών και του προσανατολισμού προς τον ατομικισμό / συλλογικότητα με τις τάσεις εκδήλωσης φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς που έχει υποστηριχθεί σε

θεωρητικό επίπεδο (Schwartz, 2010) αλλά δεν διαθέτει ακόμη επαρκή εμπειρική υποστήριξη.

Κοινωνικές αξίες

Σύμφωνα με τη θεωρία των κοινωνικών αξιών (Schwartz & Bilsky, 1990· Schwartz, 1992) οι άνθρωποι διαθέτουν ένα δομημένο σύστημα τύπων κοινωνικών αξιών οι οποίες είναι οικουμενικές. Η διαπολιτισμική μελέτη του θέματος στη βάση της θεωρητικής πρότασης του Schwartz υποστηρίζει σημαντικά αυτή τη θέση (Fontaine, Poortinga, Delbeke, & Schwartz, 2008). Οι κοινωνικές αξίες διαθέτουν τα ακόλουθα βασικά χαρακτηριστικά: 1) Είναι πεποιθήσεις άρρηκτα συνδεδεμένες με το συναίσθημα: Οι άνθρωποι τείνουν να βιώνουν ευχάριστα ή δυσάρεστα συναισθήματα ανάλογα με το εάν μια αξία που για αυτούς είναι σημαντική καταπιέζεται ή όχι. Για παράδειγμα, εάν για ένα άτομο η ανεξαρτησία σκέψης και δράσης είναι σημαντική και οι συνθήκες ή άλλα άτομα περιορίζουν την ανεξαρτησία του θα βιώσει το αίσθημα της λύπης 2) Αφορούν σε επιθυμητούς στόχους που κινητοποιούν τη συμπεριφορά: Οι άνθρωποι τείνουν να συμπεριφέρονται σύμφωνα με τις αξίες που είναι για εκείνους περισσότερο σημαντικές. Για παράδειγμα, κάποιος θεωρεί σημαντικό το να διαθέτει υπεροχή σε άτομα και πόρους. Σε αυτή την περίπτωση η συμπεριφορά του θα είναι τέτοια ώστε να κατορθώσει να διαθέτει πλούτο και επιρροή. 3) Υπερβαίνουν συγκεκριμένες καταστάσεις και συμπεριφορές: Αν υποθεθεί ότι για ένα άτομο η συμμόρφωση είναι σημαντική αξία, τότε θα τείνει να συγκρατεί τις πράξεις του και θα αναστέλλει τις παρορμήσεις του, τόσο στον χώρο εργασίας του, όσο και στις κοινωνικές, φιλικές ή οικογενειακές του σχέσεις. 4) Είναι σημεία αναφοράς για το άτομο: Καθώς λειτουργούν ως βάση για την αξιολόγηση του εαυτού κατέχουν κεντρική θέση στην αυτο-αντίληψη και καθοδηγούν την αξιολόγηση ή επιλογή συμπεριφορών, καταστάσεων και ανθρώπων με βάση τις πιθανές συνέπειες των επιλογών τους αυτών για τις σημαντικές τους αξίες. Ειδικότερα, εάν για ένα άτομο είναι σημαντικό το να σέβεται και να ακολουθεί τα πολιτισμικά ή θρησκευτικά ήθη και έθι-

μα, η αξιολόγηση και επιλογή καταστάσεων και ανθρώπων θα καθορίζεται ανάλογα (Smith & Schwartz, 1997).

Οι κοινωνικές αξίες μπορούν να προσεγγιστούν σε πολιτισμικό και ατομικό επίπεδο. Στη δεύτερη περίπτωση διακρίνονται οι ακόλουθοι 10 τύποι κοινωνικών αξιών: *Ισχύς* (power): Κοινωνικό κύρος, υπεροχή σε άτομα και πόρους. *Επίτευξη* (achievement): προσωπική επιτυχία, όπως αυτή ορίζεται από κοινωνικά κριτήρια. *Ηδονισμός* (hedonism): ευχαρίστηση ή ικανοποίηση των αισθήσεων. *Παρακίνηση* (stimulation): έξαψη, πρόκληση και καινοτομία. *Αυτο-προσδιορισμός* (self-direction): ανεξαρτησία σκέψης και δράσης, δημιουργικότητα, εξερεύνηση. *Παγκοσμιοότητα* (universalism): κατανόηση, ανεκτικότητα και ενδιαφέρον για την ευημερία όλων των ανθρώπων και της φύσης. *Καλοσύνη* (benevolence): διατήρηση και ενίσχυση της ευημερίας εκείνων που καθένας θεωρεί ως δικούς του ανθρώπους. *Παράδοση* (tradition): σεβασμός και αφοσίωση στα πολιτισμικά ή θρησκευτικά ήθη και έθιμα. *Συμμόρφωση* (conformity): συγκράτηση πράξεων και αναστολή παρορμήσεων που μπορεί να βλάψουν τους άλλους ή να παραβιάσουν κοινωνικούς κανόνες. *Ασφάλεια* (security): κοινωνική ασφάλεια και σταθερότητα (Schwartz & Huismans, 1995).

Ωστόσο, για να κατανοηθεί η δομή και λειτουργία των κοινωνικών αξιών ως γενικών καθοδηγητικών αρχών στη ζωή των ατόμων πρέπει να τονιστεί πως η συμπεριφορά καθοδηγείται από τη σημασία που η μία αξία έχει για την άλλη. Κάποιοι τύποι γειτνιάζουν εννοιολογικά και κάποιοι είναι εκ διαμέτρου αντίθετοι. Στη σχηματική της αναπαράσταση η τυπολογία των κοινωνικών αξιών διαθέτει κυκλική οργάνωση επισημαίνοντας τις ψυχολογικές δυναμικές της σύγκρουσης και της συμβατότητας μεταξύ των διαφορετικών τύπων αξιών. Στη σχηματική απεικόνισή τους, η εγγύτητα και η απόσταση μεταξύ των τύπων των αξιών υποδηλώνει τις αντίστοιχες σχέσεις. Έτσι, η σχετική σημασία της μιας αξίας για την άλλη και η έννοια της καθοδήγησης της ανθρώπινης δράσης, όχι από μία και μόνο αλλά από περισσότερες αξίες μαζί, μπορεί να γίνει καλύτερα κατανοητή στη βάση δύο δίπολων διαστάσεων που περιλαμβάνουν

τέσσερις υπερπαράγοντες: Ανοιχτότητα στις Αλλαγές (Openness to Change) έναντι Συντήρησης (Conservation) και Υπέρβαση του Εαυτού (Self-transcendence) έναντι Αυτοβελτίωσης (Self-enhancement). Στην πρώτη δυάδα έρχονται σε αντίθεση τύποι αξιών που δίνουν έμφαση στην ανεξάρτητη σκέψη και δράση και ευνοούν τις αλλαγές (Αυτοπροσδιορισμός και Παρακίνηση) με τύπους αξιών που δίνουν έμφαση στην αυτοσυγκράτηση, τη διατήρηση των παραδοσιακών πρακτικών και την προστασία της κοινωνικής σταθερότητας (Ασφάλεια, Συμμόρφωση και Παράδοση). Στη δεύτερη δυάδα παρατίθενται τύποι αξιών που δίνουν έμφαση στην ευημερία των άλλων και στην ισότιμη μεταχείρισή τους (Παγκοσμιοότητα και Καλοσύνη) με τύπους αξιών που δίνουν έμφαση στην επιδίωξη της προσωπικής επιτυχίας και στην κυριαρχία πάνω στους άλλους (Ισχύς και Επίτευξη) (Λαμπρίδης & Δελαβέκουρα, 2013).

Οι κοινωνικές αξίες διαμορφώνονται και εγκαθιδρύονται κατά τη διάρκεια της εφηβείας και την αρχή της ενήλικης ζωής. Από εκεί κι έπειτα παραμένουν σχετικά σταθερές στο χρόνο. Εκείνο που μεταβάλλεται συχνότερα είναι η ιεράρχηση των τύπων των κοινωνικών αξιών ως λιγότερο ή περισσότερο σημαντικών καθοδηγητικών αρχών στη ζωή των ατόμων, προκειμένου να υπάρχει αντιστοιχία με τις μεταβαλλόμενες συνθήκες της ζωής τους. Η ιεράρχηση των τύπων των κοινωνικών αξιών έρχεται να λειτουργήσει ως κινητήρια δύναμη για την επίτευξη των επιθυμητών στόχων που σε κάθε κοινωνική συγκυρία τα άτομα εκτιμούν ότι χρειάζονται για να διαθέτουν αίσθηση ικανοποίησης από τη ζωή τους (Schwartz, 2006a).

Ατομικισμός – Συλλογικότητα

Οι έννοιες του ατομικισμού και της συλλογικότητας αποτελούν τους δημοφιλέστερους, ίσως, όρους μελέτης των διαφορών μεταξύ κοινωνιών και πολιτισμών υπό το πρίσμα της Διαπολιτισμικής Ψυχολογίας (Oyserman, Coon, & Kemmelmeier, 2002). Πιθανόν, αυτό να οφείλεται στο εννοιολογικό περιεχόμενο των όρων που προσφέρουν ένα πλαίσιο ένταξης της διερεύνησης των πολιτισμι-

κών αξιών από κουλτούρα σε κουλτούρα. Οι δύο αυτές έννοιες αναφέρονται σε ευρείες εννοιολογικές κατασκευές που μπορούν να γίνουν αντιληπτές ως κοινωνικές δομές και θεωρήσεις του κόσμου. Στην περίπτωση του ατομικισμού, οι άνθρωποι που συνθέτουν ένα ορισμένο κοινωνικό σύνολο τείνουν να είναι ανεξάρτητοι, μοναδικοί, να επιδιώκουν την προσωπική επίτευξη και να ενδιαφέρονται για την ευημερία του εαυτού και των πολύ κοντινών τους άλλων. Οι δεσμοί μεταξύ των ατόμων είναι χαλαροί. Θέλουν να έχουν τον έλεγχο και την ευθύνη των πράξεών τους, ελευθερία στις επιλογές τους και αυτονομία. Στην περίπτωση της συλλογικότητας, τα άτομα που, αντίστοιχα, συνθέτουν ένα ορισμένο κοινωνικό σύνολο τείνουν να διαθέτουν υψηλό αίσθημα ευθύνης για την εσω-ομάδα, να αλληλεξαρτώνται από τα υπόλοιπα μέλη και να συμμορφώνονται με τις ομαδικές νόρμες. Θέτουν ως προτεραιότητα το καλό του συνόλου και τοποθετούν σε δεύτερη μοίρα τις προσωπικές επιδιώξεις και τα συμφέροντά τους (Green, Deschamps, & Paez, 2005).

Η πρωτοποριακή, για την εποχή της, συστηματική μελέτη των πολιτισμικών αξιών 40 χωρών του G. Hofstede (1980) ανέδειξε τη σημαντικότητα της μελέτης του ατομικισμού και της συλλογικότητας στο πλαίσιο της έρευνας των πολιτισμικών αξιών, αλλά την ίδια στιγμή περιόρισε την μελέτη των δύο αυτών εννοιών σε μια διχοτομική λογική που σύντομα αμφισβητήθηκε έντονα (Kagitcibasi, 1997). Μια σειρά θεωρητικών προτάσεων και αντίστοιχων ευρημάτων είχε ως συνέπεια τον επαναπροσδιορισμό της προσέγγισης των δύο εννοιών. Σημαντική είναι για παράδειγμα, η εισήγηση των εννοιών του ιδιοκεντρισμού και του αλλοκεντρισμού από τους H. Triandis και συνεργάτες του (Triandis, Leung, Villareal, & Clack, 1985) και οι προτάσεις διαχωρισμού του ατομικισμού και της συλλογικότητας οριζόντια και κάθετα (Singelis, Triandis, Bhavuk, & Gelfand, 1995; Triandis, 1995). Επίσης σημαντικά είναι και τα ευρήματα ερευνών που αποδείκνυαν ότι οι ίδιοι άνθρωποι λειτουργούν τόσο ατομικιστικά όσο και συλλογικά ανάλογα με το κοινωνικό πλαίσιο και το είδος της σχέσης με τους άλλους (Hui, 1988), αλλά και ότι ο διαχωρισμός ανάμεσα σε ατομικιστι-

κές ή κοινωνίες συλλογικότητας και άτομα δεν ισχύει με όρους αποκλειστικούς (βλ. Voronov & Singer, 2002). Ο ατομικισμός και η συλλογικότητα είναι δύο έννοιες που μπορούν καλύτερα να γίνουν κατανοητές ως δύο πόλοι του ίδιου συνεχούς. Υπό αυτή τη λογική, ατομικισμός και συλλογικότητα είναι δυνατό να συνυπάρχουν τόσο στην ίδια κοινωνία, όσο και στο ίδιο άτομο. Ένας σημαντικός αριθμός ερευνών σε Ιαπωνία και Η.Π.Α. (βλ. σχετικά Matsumoto, 1999) ανέδειξε την ύπαρξη χαρακτηριστικών στοιχείων του ατομικισμού στην Ιαπωνία (κατεξοχήν παράδειγμα πολιτισμού συλλογικότητας) και αντίστοιχα την ύπαρξη χαρακτηριστικών στοιχείων συλλογικότητας στις Η.Π.Α. (κατεξοχήν παράδειγμα ατομικιστικού πολιτισμού). (Βλ. Hofstede 2001). Αυτή η σύγχυση πιθανόν να οφείλεται σε δύο λόγους: Αφενός μεν, στο γεγονός ότι ο εννοιολογικός προσδιορισμός των δύο όρων χρειάζεται επαναπροσδιορισμό και πιο εκλεπτυσμένη διατύπωση. Πράγματι, ο μεθοδολογικός χειρισμός του Hofstede δέχτηκε σφοδρή κριτική για πιθανή ανακολουθία και ασάφεια ανάμεσα στην εννοιολογική δομή των όρων και τα ερωτήματα που χρησιμοποιήσε για την ερευνητική τους αποτίμηση (Kagitcibasi, 2005). Αφετέρου δε, στο ότι στην παγκοσμιοποιημένη σημερινή πραγματικότητα η επικοινωνία πολιτισμών και κοινωνιών είναι ταχύτατη και ευρύτατη και οι άνθρωποι ανεξαρτήτως γεωγραφικού περιορισμού δέχονται επιδράσεις διαφορετικών πολιτισμικών συστημάτων, γίνονται κοινωνοί παγκόσμιων τάσεων και αντιλήψεων και διαθέτουν στο κοινωνικο-γνωστικό τους οπλοστάσιο επιρροές, τόσο από τον πολιτισμό στον οποίο μεγάλωσαν, όσο και από τον διεθνή πολιτισμό του «παγκόσμιου χωριού» που επιβάλλει η βιομηχανία του μάρκετινγκ (Ahuvia, 2002). Συνεπώς, η μελέτη του ατομικισμού και της συλλογικότητας ως δύο εννοιών που συνιστούν σημεία του ίδιου συνεχούς και ο βαθμός στον οποίο οι άνθρωποι ενστερνίζονται και λειτουργούν με γνώμονα το ένα ή/και το άλλο μοιάζει να αποτελεί μια ορθότερη και εγγύτερη στην τρέχουσα επιστημονική τάση επιλογή, -πράγμα, που φαίνεται από τις σχετικές έρευνες της τελευταίας δεκαετίας (για μια επισκόπηση (βλ. Taras και συν. 2014).

Φιλοκοινωνική συμπεριφορά

Η φιλοκοινωνική συμπεριφορά μπορεί να οριστεί ως η κάθε εθελοντική συμπεριφορά που εκδηλώνεται με σκοπό την ωφέλεια ενός άλλου ατόμου (Dovidio, Piliavin, Schroeder, & Penner, 2006). Η φιλοκοινωνική συμπεριφορά μπορεί να έχει πολλές μορφές και να υποκινείται από διαφορετικά κίνητρα. Για τον λόγο αυτό είναι χρήσιμο να διευκρινιστεί πως οι έννοιες του αλτρουισμού και της φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς δεν πρέπει να θεωρούνται ως ταυτόσημες. Ο αλτρουισμός αφορά στην ανιδιοτελή συμπεριφορά που ωφελεί τους άλλους χωρίς προφανές όφελος για τον «ευεργέτη» και σε αρκετές περιπτώσεις ακόμη και με κόστος για εκείνον (Eisenberg & Spinrad, 2014). Αυτή η διάκριση είναι ιδιαίτερα σημαντική καθώς δίνει το στίγμα μιας επιστημονικής συζήτησης που μετρά περίπου τρεις δεκαετίες ζωής σχετικά με τα είδη της φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς, όπως αυτά προσδιορίζονται από τα κίνητρα που μοιάζουν να υπογραμμίζουν την εκδήλωσή της. Ήδη από τη δεκαετία του 1980 ο D. Batson (1987) υποστήριξε την ύπαρξη του αγνού αλτρουισμού ως κινήτρου και παράλληλα, τύπου εκδήλωσης φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς δίνοντας μεγάλη βαρύτητα στον κινητοποιό ρόλο της ενσυναίσθησης που βιώνει κάποιος όταν βλέπει έναν συνάνθρωπό του σε κατάσταση ανάγκης. Η Υπόθεση Ενσυναίσθησης-Αλτρουισμού (Batson & Oleson, 1991) υποστηρίζει σχεδόν αποκλειστικά την αλτρουιστική εκδοχή της φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς. Ωστόσο, ένας σημαντικός αριθμός άλλων ερευνών υποδεικνύει ότι συχνά οι άνθρωποι τείνουν να εκδηλώνουν συμπεριφορά βοήθειας με στόχο την ωφέλεια ενός άλλου ατόμου, όχι από αγνό αλτρουισμό, αλλά είτε επειδή θέλουν να βελτιώσουν την εξωθεν καλή τους μαρτυρία (White, 2013), είτε επειδή δεν μπορούν να το αποφύγουν (Stocks, Lishne, & Decker, 2009), είτε επειδή κάποιος βρίσκεται σε πολύ δεινή θέση και η παροχή βοήθειας έρχεται να ισοσταθμίσει τα έντονα δυσφορικά συναισθήματα που προκαλούνται στον «δυσνητικό» ευεργέτη (Penner, Dovidio, Piliavin & Schroeder, 2005). Αξιοσημείωτο, πάντως είναι το γεγονός ότι ο ίδιος ο εισηγητής της Υπόθεσης Ενσυναίσθησης

- Αλτρουισμού (Batson, 1995) προτείνει μια θεωρία για την ύπαρξη διαφορετικών κινήτρων που υπογραμμίζουν την εκδήλωση φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς. Εκεί αναπτύσσει λεπτομερώς μια σειρά από διαφορετικούς τύπους εγωιστικών κινήτρων συμπεριφοράς βοήθειας. Τονίζει, δε, ότι αυτή μπορεί να προκύψει είτε ως αποτέλεσμα της προσπάθειας αποφυγής ενδεχόμενων τύψεων από την αποφυγή βοήθειας κάποιου ατόμου, είτε ως μέσο διαχείρισης των δυσάρεστων συναισθημάτων που προκαλεί στον δυσνητικό «ευεργέτη» η επίκληση βοήθειας από τον «ευεργετούμενο» που βρίσκεται σε δυσχερή θέση. Έχοντας κατά νου τα σχετικά ερευνητικά ευρήματα οι Carlo και Randall (2002) διατύπωσαν μια ενδιαφέρουσα τυπολογία των διαφορετικών τάσεων εκδήλωσης φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς. Μια σύντομη περιγραφή της τυπολογίας τους ακολουθεί: *Τάση Αλτρουισμού*: Η παροχή βοήθειας ως συνέπεια του ενδιαφέροντος για τους άλλους, ακόμη κι αν αυτή η πράξη έχει επιπτώσεις για τον «ευεργέτη». *Τάση Ενδοτισμού*: Η βοήθεια παρέχεται κατόπιν αιτήματος κάποιου άλλου. Πρόκειται για αναγκαστική και όχι αυθόρμητη εκδήλωση συμπεριφοράς βοήθειας. *Τάση Αποτροπιασμού/Φρίκης*: Η βοήθεια παρέχεται ως αντίδραση στην φρικτή κατάσταση στην οποία βρίσκεται κάποιος άλλος. *Συναισθηματική τάση*: Η συμπεριφορά βοήθειας εκδηλώνεται υπό συνθήκες συναισθηματικής φόρτισης του «ευεργέτη». *Ανώνυμη τάση*: Η συμπεριφορά βοήθειας εκδηλώνεται χωρίς την αποκάλυψη της ταυτότητας του «ευεργέτη». *Δημόσια τάση*: Η συμπεριφορά βοήθειας εκδηλώνεται όταν άλλα άτομα είναι παρόντα με προφανή σκοπό την βελτίωση της εξωθεν καλής μαρτυρίας του «ευεργέτη».

Η παρούσα έρευνα

Η παρούσα έρευνα έχει δύο στόχους: Πρώτον, να διευκρινίσει σε επίπεδο γενικού πληθυσμού την ιεράρχηση των κοινωνικών αξιών των Ελλήνων, την τάση τους προς τον ατομικισμό και τη συλλογικότητα και τις προτιμήσεις τους προς την εκδήλωση συγκεκριμένων τύπων φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς. Δεύτερον, να διερευνήσει την πιθανή σχέση της ιεράρχησης των τύπων των κοι-

νωνικών αξιών με την τάση προς τον ατομικισμό και τη συλλογικότητα και με τις τάσεις εκδήλωσης φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς.

Κοινωνικές αξίες: Η δομή των κοινωνικών αξιών δεν αποτελεί ζητούμενο στην παρούσα έρευνα καθώς, τόσο η παλαιότερη έρευνα των Γεώργα, Χριστακοπούλου, Μυλωνά και Schwartz (1992), όσο και η πρόσφατη των Λαμπρίδη και Παπαστυλιανού (2011) παρουσιάζουν ευρήματα τα οποία επιβεβαιώνουν την ύπαρξη 10 διακριτών τύπων κοινωνικών αξιών αντίστοιχων με τους τύπους που η θεωρία των κοινωνικών αξιών προτείνει. Η ιεράρχηση των τύπων των κοινωνικών αξιών στη δεδομένη ιστορικο-κοινωνική συγκυρία, ωστόσο, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Σύμφωνα με τον Schwartz (2011a) η ιεράρχηση των τύπων των κοινωνικών αξιών ως λιγότερο ή περισσότερο καθοδηγητικών αρχών στη ζωή των ατόμων μεταβάλλεται προκειμένου να ακολουθεί τη ροή του κοινωνικού γίνεσθαι και να επιτρέπει στα άτομα την καλύτερη οργάνωση των στόχων τους σύμφωνα με τις τρέχουσες ανάγκες τους. Στην έρευνα των Γεώργα και συν. (1992) οι τύποι αξιών του Αυτοπροσδιορισμού, της Καλοσύνης, της Παγκοσμιότητας και του Ηδονισμού βρέθηκαν να είναι υψηλής προτεραιότητας, ενώ λιγότερο καθοδηγητικοί βρέθηκαν να είναι οι τύποι αξιών της Παρακίνησης, της Παράδοσης και της Ισχύος. Δύο δεκαετίες μετά, οι Papastyliaou και Lampridis (2012) βρήκαν σχεδόν αντίστοιχα αποτελέσματα. Επιπρόσθετα, η διεθνής και ελληνική ερευνητική παραγωγή έχει αναδείξει μια σειρά από δημογραφικές μεταβλητές που σχετίζονται στατιστικά σημαντικά με την ιεράρχηση των τύπων των κοινωνικών αξιών. Οι νέοι τείνουν να ιεραρχούν υψηλότερα κοινωνικές αξίες όπως ο Αυτοπροσδιορισμός, η Παρακίνηση, ο Ηδονισμός και η Επίτευξη, ενώ όσο τα χρόνια περνούν αξίες όπως η Παράδοση, η Συμμόρφωση, η Ασφάλεια και η Οικουμενικότητα καταλαμβάνουν υψηλότερη θέση στην ιεράρχηση των ατόμων (Schwartz, 2006β· Mishra, 1994). Περαιτέρω, άνδρες και γυναίκες δεν διαφοροποιούνται ιδιαίτερα ως προς την ιεράρχηση των κοινωνικών τους αξιών. Οι διαπολιτισμικές μελέτες των Schwartz και Rubel (2005) και Schwartz και Rubel-Lifschitz (2009) κατέδειξαν στατιστικά σημαντικές αλλά μι-

κρές διαφορές. Άνδρες και γυναίκες ιεραρχούν υψηλότερα τις αξίες του Αυτοπροσδιορισμού, του Ηδονισμού και της Καλοσύνης. Οι άνδρες ιεραρχούν υψηλότερα την αξία της Επίτευξης και της Ισχύος σε σύγκριση με τις γυναίκες, ενώ οι γυναίκες τείνουν να ιεραρχούν υψηλότερα την αξία της Οικουμενικότητας. Το μορφωτικό επίπεδο έχει επίσης βρεθεί να παίζει ρόλο στην ιεράρχηση των τύπων των κοινωνικών αξιών. Λιγότερο μορφωμένα άτομα τείνουν να ιεραρχούν υψηλότερα αξίες όπως η Παράδοση, η Ασφάλεια και η Συμμόρφωση. Αντίθετα, περισσότερο μορφωμένα άτομα τείνουν να ιεραρχούν υψηλότερα αξίες όπως ο Αυτοπροσδιορισμός, ο Ηδονισμός, η Επίτευξη, η Παρακίνηση και η Παγκοσμιότητα (Schwartz, 2006β). Τέλος, η σχέση ανάμεσα στη θρησκευτική πίστη και την ιεράρχηση των κοινωνικών αξιών έχει αποδειχτεί καταφανώς. Τόσο διεθνείς (για μια επισκόπηση, βλ. Saroglou, Delpierre, Dernelle, 2004), όσο και ελληνικές (Λαμπρίδης & Παπαστυλιανού, 2011) έρευνες καταθέτουν ευρήματα που δείχνουν ότι όσο αυξάνεται ο βαθμός της θρησκευτικής πίστης, τόσο υψηλότερα ιεραρχούνται αξίες όπως η Συμμόρφωση, η Παράδοση, η Ασφάλεια και η Ισχύς.

Ατομικισμός και Συλλογικότητα: Η μετα-ανάλυση των Oyserman και συν. (2002) καθώς και οι έρευνες των Voronov και Singer (2002) και Green, Deschamps και Paez (2005) παρουσιάζουν πλήθος στοιχείων που υποδεικνύουν την ανάγκη μελέτης του ατομικισμού και της συλλογικότητας στη βάση της συνύπαρξής τους στην ίδια κοινωνία και στο ίδιο άτομο. Έχουν διαπιστωθεί, ωστόσο, διαφορές ως προς την τάση προς τον ατομικισμό ή τη συλλογικότητα. Οι γυναίκες τείνουν να προσανατολίζονται προς τη συλλογικότητα, ενώ οι άνδρες προς τον ατομικισμό (Fischer & Manstead, 2000· Mortenson, 2002). Επιπλέον, οι Kohn, Lafreniere και Gurevich (1990) αναφέρουν ότι η αύξηση των ετών σπουδών σχετίζεται θετικά με την τάση προς τον ατομικισμό, αν και ως προς τη μεταβλητή της μόρφωσης αρκετές έρευνες (βλ. Kobayashi, Kerbo & Sharp, 2010) επισημαίνουν ότι το είδος των σπουδών και η αντίστοιχη επαγγελματική κατεύθυνση που προδιαγράφουν καθορίζει σημαντικά την τάση προς τον ατομικισμό και τη συλλογικότητα. Όσον αφορά στην Ελλάδα, σύμ-

φωνα με τον Hofstede (2001) η χώρα κατατάσσεται στην 30^η θέση σε σύνολο 50 χωρών στην τάση του Ατομικισμού. Σε άλλες έρευνες στην Ελλάδα (Georgas 1989· Green, Deschamps, & Paez, 2005· Nezlak, Kafetsios, & Smith 2008) καταγράφεται η μετάβαση από τη συλλογικότητα στον ατομικισμό υποδεικνύοντας μια υβριδική κατάσταση συλλογικότητας με αρκετά στοιχεία ατομικισμού, ενώ οι Lampridis και Papastylίου (2014) σε πρόσφατη έρευνά τους σε φοιτητές Α.Ε.Ι. βρήκαν στατιστικά σημαντικές, αλλά όχι μεγάλες, διαφορές μεταξύ ατομικισμού και συλλογικότητας με ελαφρά μεγαλύτερη τάση προς την τελευταία.

Φιλοκοινωνική συμπεριφορά: Τόσο διεθνής (Carlo Okun, Knight & de Guzman, 2005· Padilla-Walker & Carlo, 2007· McGinley, Opal, Richaud, & Mesurado, 2014), όσο και ελληνικά ευρήματα (Lampridis & Papastylίου, 2014) δείχνουν ότι η Δημόσια τάση είναι η λιγότερο προτιμητέα ενώ, αντίθετα, η τάση Αλτρουισμού είναι η πιο δημοφιλής. Κοινό εύρημα των σχετικών ερευνών είναι ότι η τάση Ενδοτισμού και η Συναισθηματική τάση συγκεντρώνουν σημαντικά υψηλά ποσοστά προτίμησης, σχεδόν αντίστοιχα με εκείνα της τάσης Αλτρουισμού. Η ηλικία και η τάση εκδήλωσης φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς φαίνεται να αναπτύσσονται ως ανάλογα μεγέθη. Όσο οι άνθρωποι μεγαλώνουν, τόσο πιο θετικά αντιμετωπίζουν την προοπτική εκδήλωσης συμπεριφοράς βοήθειας (Eisenberg & Fabes, 1998). Επίσης, έχουν εντοπιστεί διαφορές ως προς το φύλο με τους άνδρες να υπερτερούν στην προτίμηση της Δημόσιας τάσης έναντι των γυναικών, ενώ οι τελευταίες είναι γενικότερα πιο θετικές στην εκδήλωση φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς (Carlo & Randall, 2002). Η μόρφωση φαίνεται να επιδρά θετικά στην ενίσχυση της τάσης εκδήλωσης φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς. Τα σχετικά ευρήματα των Carlo, Hausmann, Christansen και Randall (2003) υποδεικνύουν ότι η αύξηση στα χρόνια εκπαίδευσης επιδρά θετικά στην εκδήλωση συμπεριφορών βοήθειας. Η θρησκευτική πίστη είναι και σε αυτή την περίπτωση παράγοντας ενίσχυσης της τάσης εκδήλωσης φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς. Όσο περισσότερο θρήσκος δηλώνει κάποιος, τόσο πιο έντονη φαίνεται να είναι η τάση του να βοηθά τους άλλους (Hardy & Carlo, 2005).

Κοινωνικές αξίες και φιλοκοινωνική συμπεριφορά: Πρόσφατα ο Schwartz (2011β) υποστήριξε ότι μελετώντας την ιεράρχηση των κοινωνικών αξιών ενός ατόμου μπορεί να προβλεφθεί η συμπεριφορά του η οποία αναμένεται να είναι ανάλογη των αξιών που ιεραρχεί υψηλότερα ως καθοδηγητικές αρχές στη ζωή του. Εξάλλου, οι αξίες αποτελούν κίνητρα συμπεριφοράς και όσο κεντρικότερη η θέση συγκεκριμένων τύπων αξιών στο αξιακό σύστημα του ατόμου, τόσο πιθανότερη είναι η αντίστοιχη συμπεριφορά του. Πιο συγκεκριμένα, άτομα που προτεραιοποιούν τις αξίες της Παγκοσμιοτητας, της Καλοσύνης, της Συμμόρφωσης και της Ασφάλειας είναι πιθανότερο να τείνουν να εκδηλώνουν φιλοκοινωνική συμπεριφορά συχνότερα από άτομα που προτεραιοποιούν αξίες όπως η επίτευξη, ο ηδονισμός, η ισχύς και η παρακίνηση. Ο Schwartz (2010) διατείνεται ότι από τους 10 τύπους αξιών, οι αξίες της παγκοσμιοτητας και της καλοσύνης σχετίζονται εννοιολογικά περισσότερο με τη φιλοκοινωνική συμπεριφορά, ενώ οι αξίες της Ισχύος, της Επίτευξης και της Ασφάλειας σχετίζονται λιγότερο. Πρόσφατα, οι Lonhqvist, Verkasalo, Wichardt και Walkowitz (2013) διαπίστωσαν θετική συσχέτιση ανάμεσα στην αξία της Παγκοσμιοτητας και τη φιλοκοινωνική συμπεριφορά. Ωστόσο, καθώς στην παρούσα έρευνα μελετάται και η τάση προς τον ατομικισμό και τη συλλογικότητα και δεδομένου ότι πρόσφατη έρευνα των Λαμπρίδη και Παπαστυλιανού (2011) επιβεβαίωσε τον θεωρητικό συλλογισμό του Schwartz ότι ο ατομικισμός σχετίζεται με τις αξίες που αφορούν το άνοιγμα στις αλλαγές και την αυτοβελτίωση και η συλλογικότητα με τις αξίες που αφορούν την υπέρβαση του εαυτού και τη συντήρηση κρίθηκε σκόπιμη η προοπτική εξέτασης και της σχέσης του ατομικισμού και της συλλογικότητας με την φιλοκοινωνική συμπεριφορά.

Με βάση την πιο πάνω ανασκόπηση οι υποθέσεις της παρούσας έρευνας διαμορφώνονται ως εξής:

Οι αξίες του Αυτοπροσδιορισμού, της Καλοσύνης, του Ηδονισμού και της Παγκοσμιοτητας αναμένεται να ιεραρχούνται υψηλότερα, ενώ οι αξίες της Ισχύος, της Παράδοσης και της Παρακίνησης να ιεραρχούνται χαμηλότερα.

Ως προς την φιλοκοινωνική συμπεριφορά αναμένεται υψηλή αξιολόγηση της τάσης Αλτρουισμού καθώς επίσης υψηλή αξιολόγηση της Συναισθηματικής τάσης και της τάσης Ενδοτισμού.

Ο προσανατολισμός προς τον Ατομικισμό και τη Συλλογικότητα αναμένεται να μην έχει μεγάλες διαφορές, σύμφωνα με σχετικά ευρήματα ερευνών που αναφέρονται στην βιβλιογραφική επισκόπηση πιο πάνω.

Οι σχέσεις της ιεράρχησης των τύπων των κοινωνικών αξιών και του προσανατολισμού προς τον Ατομικισμό και τη Συλλογικότητα με τις Τάσεις Φιλοκοινωνικής Συμπεριφοράς αναμένεται να εμφανίζουν τάσεις αντίστοιχες με εκείνες που περιγράφονται από τον Schwartz και επισκοπήθηκαν πιο πάνω.

Οι μεταβλητές της ηλικίας, του φύλου, του μορφωτικού επιπέδου, της οικογενειακής κατάστασης, του τόπου διαμονής και της θρησκευτικής πίστης αναμένεται να αναδείξουν στατιστικά σημαντικές διαφοροποιήσεις ως προς την ιεράρχηση των αξιών, τον προσανατολισμό προς τον Ατομικισμό και τη Συλλογικότητα και την προτίμηση στις τάσεις φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς αντίστοιχες με εκείνες σχετικών ερευνών που επισκοπήθηκαν πιο πάνω.

2. Μέθοδος

Δείγμα

Στην έρευνα έλαβαν μέρος 541 ενήλικες από όλη τη χώρα, ηλικίας 18 ως 65 ετών (ενδεικτικά: 18-25 ετών: 21,9% του δείγματος, 26-35 ετών: 34,5%, 36-45 ετών: 21,1%, 46-65 ετών: 22,5%). Ως προς το φύλο, 233 ήταν άνδρες και 308 ήταν γυναίκες. Έγγαμοι δήλωσαν 236 συμμετέχοντες (43,6%) και 176 (32,5%) δήλωσαν άγαμοι/σε σχέση. Σε μεγάλο αστικό κέντρο διέμεναν οι 280 (51,9%) ενώ 178 (33%) διέμεναν σε αστική περιοχή. Ως προς το μορφωτικό επίπεδο, 293 (54%) ήταν απόφοιτοι Α.Ε.Ι. και 135 (25%) απόφοιτοι Λυκείου. Από τους συμμετέχοντες 481 (90%) δήλωσαν Χριστιανοί Ορθόδοξοι. Η συλλογή του ερευνητικού υλικού πραγματοποιήθηκε από τον Δεκέμβριο του 2012 ως τον Φεβρουάριο του 2013.

Μέσα συλλογής δεδομένων

Κοινωνικές αξίες: Χρησιμοποιήθηκε το Ερωτηματολόγιο των Κοινωνικών Αξιών του Schwartz (Social Values Survey - Schwartz, 1992). Το ερωτηματολόγιο έχει αποδοθεί στα ελληνικά και έχει χορηγηθεί στην Ελλάδα (Γεώργας και συν., 1992). Το Ερωτηματολόγιο των Κοινωνικών Αξιών αποτελείται από 57 ερωτήσεις που παρουσιάζονται σε δύο μέρη: Στο πρώτο μέρος παρουσιάζονται 30 αξίες με τη μορφή ουσιαστικών και στο δεύτερο μέρος 27 αξίες με τη μορφή επιθέτων. Δίπλα από την κάθε αξία μια επεξηγηματική φράση παρέχει πληροφορίες σχετικά με το νόημα της λέξης (π.χ. «Ισότητα - ίσες ευκαιρίες για όλους»). Οι συμμετέχοντες καλούνταν να διαβάσουν τις αξίες του πρώτου και δεύτερου μέρους της λίστας αντίστοιχα και να εκφράσουν το βαθμό στον οποίο η κάθε αξία συνιστά για εκείνους καθοδηγητική αρχή στη ζωή τους. Οι απαντήσεις τους δόθηκαν σε μια κλίμακα εννιά βαθμών τύπου Likert, από το -1 ως το 7 («αντίθετη στις αξίες μου» – «εξαιρετικά σημαντική»). Η απόσταση ανάμεσα στο σημείο -1 και το σημείο 0, όπως και η απόσταση ανάμεσα στο σημείο 0 και στο σημείο 7 είναι μεγαλύτερη σε σύγκριση με τα υπόλοιπα διαστήματα της κλίμακας και οι συμμετέχοντες/συμμετέχουσες έλαβαν την οδηγία να χρησιμοποιήσουν τους αριθμούς -1 και 7 μόνο δύο φορές. Η εσωτερική συνοχή του Ερωτηματολογίου είναι ικανοποιητική με την μέση τιμή του συντελεστή α του Cronbach να ισούται με 0,68, με εύρος από 0,61 (παράδοση) μέχρι 0,75 (παγκοσμιότητα) (Schwartz & Boehnke, 2004).

Ατομικισμός – Συλλογικότητα: Χρησιμοποιήθηκε η Κλίμακα του Όκλαντ για τον Ατομικισμό και τη Συλλογικότητα (Auckland Individualism Collectivism Scale - Shulruf και συν. 2011). Η Κλίμακα αποτελείται από 26 ερωτήσεις αυτοαναφοράς οι οποίες χωρίζονται σε δύο υποκλίμακες: Η μία αξιολογεί την τάση προς τον Ατομικισμό (15 ερωτήσεις, π.χ. «Πιστεύω ότι είμαι ένα ανταγωνιστικό άτομο») και η άλλη αξιολογεί την τάση προς την Συλλογικότητα (11 ερωτήσεις, π.χ. «θυσιάζω το προσωπικό μου συμφέρον προς όφελος της ομάδας μου»). Η εσωτερική συνοχή της Κλίμακας είναι υψηλή (συντελεστής α του Cronbach για την υποκλίμα-

κα του Ατομικισμού = 0,75 και αντίστοιχα για την υποκλίμακα της Συλλογικότητας $\alpha = 0,74$). Οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να δηλώσουν το βαθμό στον οποίο η κάθε ερώτηση αντιπροσώπευε τη συχνότητα με την οποία σκέπτονται ή φέρονται ανάλογα με την κάθε περιγραφή σε μια κλίμακα 5 σημείων τύπου Likert από το 1 («ποτέ ή σχεδόν ποτέ») ως το 5 («πάντα ή σχεδόν πάντα»).

Φιλοκοινωνική συμπεριφορά: Χρησιμοποιήθηκε η Κλίμακα των Τάσεων Φιλοκοινωνικής Συμπεριφοράς (The Prosocial Tendencies Measure - Carlo & Randall, 2002). Η Κλίμακα αποτελείται από 23 ερωτήσεις αυτοαναφοράς οι οποίες οργανώνονται σε 6 υποκλίμακες, αντίστοιχες των τάσεων φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς: Δημόσια τάση (4 ερωτήσεις, Cronbach's $\alpha = 0,78$, π.χ. «Βοηθώ καλύτερα όταν άλλα άτομα είναι παρόντα»), Ανώνυμη τάση (5 ερωτήσεις, Cronbach's $\alpha = 0,85$, π.χ. «Πιστεύω ότι ο καλύτερος τρόπος να βοηθήσεις κάποιον είναι χωρίς να το γνωρίζει»), τάση Αποτροπιασμού - Φρίκης (3 ερωτήσεις, Cronbach's $\alpha = 0,63$, π.χ. «Βοηθώ ανθρώπους μόνο όταν είναι σε πραγματική ανάγκη»), Συναισθηματική τάση (4 ερωτήσεις, Cronbach's $\alpha = 0,75$, π.χ. «Βοηθώ τους άλλους όταν αυτό που βλέπω με συγκινεί ιδιαίτερα»), τάση Ενδοτισμού (2 ερωτήσεις, Cronbach's $\alpha = 0,80$, π.χ. «Βοηθώ όταν κάποιος μου το ζητήσει»), τάση Αλτρουισμού (5 ερωτήσεις, Cronbach's $\alpha = 0,74$, π.χ. «Βοηθώ ακόμη κι όταν γνωρίζω ότι δεν θα πάρω κάτι από αυτή μου την ενέργεια»). Οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να δηλώσουν το βαθμό στον οποίο καθεμιά από τις 23 ερωτήσεις τους περιγράφει σε μια κλίμακα τύπου Likert πέντε σημείων από το 1 («δεν με περιγράφει καθόλου») ως το 5 («με περιγράφει πολύ καλά»).

Τόσο η Κλίμακα του Ώκλαντ για τον Ατομικισμό και τη Συλλογικότητα, όσο και η Κλίμακα των Τάσεων Φιλοκοινωνικής Συμπεριφοράς χορηγήθηκαν για πρώτη φορά σε ελληνικό δείγμα. Για τη μετάφραση και προσαρμογή των προτάσεων (items) στα ελληνικά ακολουθήθηκε η διαδικασία της αντίστροφης μετάφρασης (back translation) από δύο ανεξάρτητους μεταφραστές. Στη συνέχεια τα αποτελέσματα της προσπάθειάς τους αποτιμήθηκαν από κοινού σε συνεργασία με τους συγγραφείς. Δεν υπήρξαν σημαντικές νοηματικές τροποποιή-

σεις ή αλλαγές σε σχέση με την πρωτότυπη διατύπωση των ερωτήσεων. Επίσης, οι συμμετέχοντες συμπλήρωσαν μια αυτοσχέδια φόρμα δημογραφικών στοιχείων στην οποία παρείχαν πληροφορίες όπως: Ηλικία, φύλο, μορφωτικό επίπεδο, τόπος διαμονής, οικογενειακή κατάσταση, θρησκεία. Για τον προσδιορισμό του βαθμού θρησκευτικότητας δόθηκε μια ερώτηση (single-item measure) στην οποία οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να δηλώσουν σε μία κλίμακα τύπου Likert από το 1 («καθόλου») ως το 7 («πάρα πολύ») το βαθμό της θρησκευτικής τους πίστης. Για τα ψυχομετρικά εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν δόθηκε η γραπτή συγκατάθεση των κατασκευαστών τους.

3. Αποτελέσματα

Δείκτες εσωτερικής εγκυρότητας

Η εσωτερική εγκυρότητα των ψυχομετρικών εργαλείων της έρευνας μπορεί να χαρακτηριστεί από μέτρια-καλή ως πολύ ικανοποιητική. Συγκεκριμένα, για την Κλίμακα των Κοινωνικών Αξιών ο σχετικός δείκτης α του Cronbach κυμάνθηκε από 0,52 (συμμόρφωση) μέχρι 0,79 (ηδονισμός). Η κλίμακα του Ώκλαντ για τον Ατομικισμό και τη Συλλογικότητα βρέθηκε να διαθέτει πολύ ικανοποιητική εσωτερική εγκυρότητα ($\alpha = 0,77$ και $\alpha = 0,74$ για τις υποκλίμακες του ατομικισμού και της συλλογικότητας, αντίστοιχα). Τέλος, ικανοποιητική ήταν η εσωτερική εγκυρότητα της Κλίμακας των Τάσεων Φιλοκοινωνικής Συμπεριφοράς με τις αντίστοιχες τιμές του δείκτη α του Cronbach να κυμαίνονται από 0,65 (Συναισθηματική τάση) μέχρι 0,85 (Ανώνυμη τάση).

Ιεράρχηση κοινωνικών αξιών, προσανατολισμός προς τον ατομικισμό / συλλογικότητα και τάσεις φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς.

Η ιεράρχηση των τύπων των κοινωνικών αξιών, η τάση προς τον ατομικισμό και τη συλλογικότητα και οι τάσεις εκδήλωσης φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς ελέγχθηκαν σύμφωνα με τους μέσους όρους των αξιολογήσεων των συμμετεχόντων. Οι στατιστικά σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των μέσων όρων των κοινωνικών αξιών και των τά-

Πίνακας 1

Μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις για τους τύπους των κοινωνικών αξιών, την τάση προς τον Ατομικισμό και τη Συλλογικότητα και τις τάσεις εκδήλωσης φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς

Τύποι κοινωνικών αξιών	Μ.Ο.	Τ.Α.
Αυτοπροσδιορισμός (Α)	4,72 ^{Ε,Ζ,Η,Θ,Ι,Κ}	0,82
Καλοσύνη (Β)	4,71 ^{Ε,Ζ,Η,Θ,Ι,Κ}	0,73
Ασφάλεια (Γ)	4,57 ^{Ε,Ζ,Η,Θ,Ι,Κ}	0,86
Ηδονισμός (Δ)	4,56 ^{Ε,Ζ,Η,Θ,Ι,Κ}	1,26
Επίτευξη (Ε)	4,35 ^{Α,Β,Γ,Δ,Θ,Ι,Κ}	0,81
Παγκοσμιότητα (Ζ)	4,09 ^{Α,Β,Γ,Δ,Θ,Ι,Κ}	1,06
Συμμόρφωση (Η)	3,94 ^{Α,Β,Γ,Δ,Θ,Ι,Κ}	1,03
Παρακίνηση (Θ)	3,26 ^{Α,Β,Γ,Δ,Ε,Ζ,Η}	1,54
Παράδοση (Ι)	2,87 ^{Α,Β,Γ,Δ,Ε,Ζ,Η}	1,28
Ισχύς (Κ)	2,63 ^{Α,Β,Γ,Δ,Ε,Ζ,Η}	1,20
Ατομικισμός - Συλλογικότητα		
Ατομικισμός	3,84	0,68
Συλλογικότητα	3,68	0,74
Τάσεις φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς		
Αλτρουισμός (1)	4,29 ^{2,3,4,5,6}	0,67
Ενδοτισμός (2)	3,93 ^{1,3,4,5,6}	0,84
Αποτροπιασμός (3)	3,57 ^{1,2,5,6}	0,76
Συναισθηματική (4)	3,53 ^{1,2,5,6}	0,84
Ανώνυμη (5)	3,20 ^{1,2,3,4,6}	0,98
Δημόσια (6)	1,39 ^{1,2,3,4,5}	0,63

Σημείωση: Τα γράμματα της αλφαβήτου στην περίπτωση των τύπων κοινωνικών αξιών και οι αριθμοί στην περίπτωση των τάσεων φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς που παρουσιάζονται εντός παρενθέσεων χρησιμοποιούνται για να επισημανθούν οι διαφορές μεταξύ των μ.ο. όπου αυτές διαπιστώθηκαν να είναι στατιστικά σημαντικές σύμφωνα με το Wilcoxon Sign Rank Test. Σε κάθε περίπτωση οι διαφορές στις τιμές των μ.ο. βρέθηκαν να είναι στατιστικώς σημαντικές σε επίπεδο $p \leq 0,01$.

σεων φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς ελέγχθηκαν με το κριτήριο Wilcoxon's Signed Rank Test, ενώ η διαφορά των μέσων όρων του Ατομικισμού και της Συλλογικότητας με το κριτήριο *t* τεστ. Στον Πίνακα 1 παρουσιάζονται τα σχετικά ευρήματα.

Ως προς την ιεράρχηση των τύπων των κοινωνικών αξιών ο έλεγχος στατιστικώς σημαντικών διαφορών μεταξύ των μέσων όρων των 10 τύπων αξιών ανέδειξε τρεις ομάδες κοινωνικών αξιών

διαφορετικής κεντρικότητας ως καθοδηγητικών αρχών στη ζωή των συμμετεχόντων στην έρευνα. Συγκεκριμένα, οι αξίες του Αυτοπροσδιορισμού, της Καλοσύνης, της Ασφάλειας και του Ηδονισμού φαίνεται να είναι οι αξίες υψηλής προτεραιότητας. Δεν βρέθηκαν να διαφοροποιούνται σημαντικά μεταξύ τους αλλά με όλες τις άλλες. Ακολούθως, ως αξίες μέτριας προτεραιότητας αναδείχτηκαν η Επίτευξη, η Παγκοσμιότητα και η Συμμόρφωση.

Αυτοί οι τύποι αξιών δεν διαφοροποιούνταν σημαντικά μεταξύ τους αλλά με τις αξίες των άλλων δύο ομάδων αξιών, με όρους προτεραιοποίησης πάντοτε. Τέλος, χαμηλής προτεραιότητας βρέθηκαν να είναι οι αξίες της Παρακίνησης, της Παράδοσης και της Ισχύος για τις οποίες, επίσης, δεν εντοπίστηκαν σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ τους αλλά προς τους τύπους που συγκροτούν τις άλλες δύο ομάδες. Όπως παρουσιάζεται στον Πίνακα 1 οι τάσεις προς τον Ατομικισμό και τη Συλλογικότητα δεν διαφέρουν θεαματικά ωστόσο ο στατιστικός έλεγχος σύμφωνα με το κριτήριο t τεστ ανέδειξε την στατιστικώς σημαντική υπεροχή της τάσης προς τον Ατομικισμό. ($t(1, 540) = 1,23, p < 0,01$). Η διάθεση εκδήλωσης φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς κινείται γενικά σε άνω του μετρίου επίπεδα με μόνη εξαίρεση την Δημόσια τάση που φαίνεται να αποτελεί τον λιγότερο προτιμητέο τύπο εκδήλωσης συμπεριφοράς βοήθειας (βλ. Πίνακα 1). Στον αντίστοιχο έλεγχο, ο μέσος όρος της Δημόσιας τάσης βρέθηκε στατιστικώς σημαντικά διαφορετικός σε σύγκριση με όλους τους άλλους. Ενδιαφέρον είναι το εύρημα πως, αν και η τάση Αλτρουισμού συνιστά την περισσότερο δηλούμενη τάση των συμμετεχόντων, οι τάσεις του Ενδοτισμού, του Αποτροπιασμού / Φρίκης και η Συναισθηματική τάση συγκεντρώνουν επίσης αρκετά υψηλή βαθμολογία. Ωστόσο, σύμφωνα με το Wilcoxon's Signed Rank Test η τάση Αλτρουισμού βρέθηκε να είναι στατιστικώς σημαντικά υψηλότερη σε σύγκριση με τις υπόλοιπες. Η τάση του Ενδοτισμού διαφοροποιείται σημαντικά από τη Συναισθηματική τάση και την τάση Αποτροπιασμού, ενώ δεν διαπιστώθηκαν σημαντικές διαφορές από τη σύγκριση των μέσων όρων των δύο αυτών τάσεων. Η Ανώνυμη τάση, αν και εννοιολογικά κοντινή στην τάση αλτρουισμού συγκεντρώνει σχετικά χαμηλή βαθμολογία και απέχει στατιστικά σημαντικά από τις προαναφερόμενες τάσεις.

Δημογραφικοί παράγοντες

Για τη διερεύνηση της σχέσης μεταξύ των τύπων των κοινωνικών αξιών, του προσανατολισμού προς τον Ατομικισμό και τη Συλλογικότητα και των τάσεων φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς με τις μεταβλητές του φύλου (άνδρας / γυναίκα), του τόπου

διαμονής (μη αστικό / αστικό περιβάλλον) και της μόρφωσης (απόφοιτοι Γυμνασίου και Λυκείου / απόφοιτοι ΑΕΙ και κάτοχοι μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών) διενεργήθηκαν t τεστ. Για τις μεταβλητές της θρησκευτικής πίστης (χαμηλή / υψηλή), της οικογενειακής σχέσης (άγαμοι / έγγαμοι) και της ηλικίας (18-25 ετών, 26-35 ετών, 36-45 ετών, 45 ετών και άνω) επιλέχθηκαν αναλύσεις διακύμανσης με έναν παράγοντα (One way ANOVA). Στον Πίνακα 2 παρουσιάζονται τα σχετικά ευρήματα.

Ως προς το φύλο, οι άνδρες του δείγματος ιεραρχούν υψηλότερα από τις γυναίκες τις αξίες της Παρακίνησης ($t(1, 540) = 2,57, p < 0,05$), της Επίτευξης ($t(1, 540) = 3,89, p < 0,05$) και της Ισχύος ($t(1, 540) = 5,54, p < 0,05$). Αντίστοιχα, οι γυναίκες ιεραρχούν υψηλότερα σε σύγκριση με τους άνδρες τις αξίες της Καλοσύνης ($t(1, 540) = 4,24, p < 0,01$), της Παγκοσμιοποίησης ($t(1, 540) = 1,71, p < 0,05$) και της Ασφάλειας ($t(1, 540) = 1,73, p < 0,05$). Η ιεράρχηση των αξιών της Συμμόρφωσης, της Παράδοσης, του Αυτοπροσδιορισμού και του Ηδονισμού δεν διαφοροποιούνται στατιστικώς σημαντικά ως προς τη μεταβλητή του φύλου. Οι γυναίκες φαίνεται να είναι πιο θετικές στην εκδήλωση Φιλοκοινωνικής Συμπεριφοράς σε σύγκριση με τους άνδρες ($t(1, 540) = 3,46, p < 0,001$). Επίσης, προσανατολίζονται περισσότερο προς τη Συλλογικότητα ($t(1, 540) = 2,76, p < 0,001$). Στην περίπτωση της μεταβλητής του τόπου διαμονής στατιστικώς σημαντικές σχέσεις διαπιστώθηκαν μόνο ως προς τις αξίες της Καλοσύνης ($t(1, 540) = 2,08, p < 0,05$) της Παγκοσμιοποίησης ($t(1, 540) = 2,60, p < 0,01$) και του Αυτοπροσδιορισμού ($t(1, 540) = 2,34, p < 0,05$) τις οποίες τα άτομα που κατοικούν σε μη αστικές περιοχές τείνουν να ιεραρχούν υψηλότερα. Οι διαμέμοντες σε αστικά κέντρα τείνουν να είναι πιο θετικοί στην εκδήλωση Φιλοκοινωνικής Συμπεριφοράς σε σύγκριση με τα άτομα που διαμένουν σε μη αστικές περιοχές ($t(1, 540) = 2,23, p < 0,01$). Δεν διαπιστώθηκαν στατιστικά σημαντικές διαφοροποιήσεις ως προς τον προσανατολισμό προς τον Ατομικισμό και τη Συλλογικότητα στη βάση της μεταβλητής του τόπου διαμονής. Το μορφωτικό επίπεδο βρέθηκε να είναι μια μεταβλητή στην οποία διαφοροποιούνται αρκετά η ιεράρχηση των αξιών, η Φιλοκοινωνική Συ-

μπεριφορά και η τάση προς τον Ατομικισμό και τη Συλλογικότητα. Συγκεκριμένα, οι αξίες της Συμμόρφωσης ($t(1, 540) = 3,64, p < 0,001$), της Παράδοσης ($t(1, 540) = 5,90, p < 0,001$) και της Παγκοσμιότητας ($t(1, 540) = 2,37, p < 0,05$) ιεραρχούνται υψηλότερα από τους λιγότερο μορφωμένους συμμετέχοντες. Αντίθετα, οι αξίες του Αυτοπροσδιορισμού ($t(1, 540) = 4,64, p < 0,001$), της Παρακίνησης ($t(1, 540) = 4,30, p < 0,001$), του Ηδονισμού ($t(1, 540) = 4,94, p < 0,001$) και της Ασφάλειας ($t(1, 540) = 4,74, p < 0,001$) ιεραρχούνται υψηλότερα από άτομα με υψηλό μορφωτικό επίπεδο. Οι πιο μορφωμένοι τείνουν να είναι πιο θετικοί στην εκδήλωση συμπεριφορών βοήθειας προς άλλους ($t(1, 540) = 2,15, p < 0,05$) και προσανατολίζονται προς τη Συλλογικότητα παρά προς τον Ατομικισμό σε σχέση με τους λιγότερο μορφωμένους ($t(1, 540) = 3,61, p < 0,05$).

Υψηλότερα επίπεδα θρησκευτικής πίστης υποδηλώνουν προτεραιοποίηση των ακόλουθων αξιών: Της Συμμόρφωσης ($F(1, 540) = 28,95, p < 0,001, M_{\text{υψηλής πίστης}} = 5,71, M_{\text{χαμηλής πίστης}} = 2,80$), της Παράδοσης ($F(1, 540) = 45,75, p < 0,001, M_{\text{υψηλής πίστης}} = 5,16, M_{\text{χαμηλής πίστης}} = 2,37$) και της Ασφάλειας ($F(1, 540) = 18,64, p < 0,001, M = 4,72, M_{\text{χαμηλής πίστης}} = 3,07$). Ο δείκτης διακύμανσης για τις αξίες της Καλοσύνης ($F(1, 540) = 4,41, p < 0,001, M_{\text{υψηλής πίστης}} = 4,65, M_{\text{χαμηλής πίστης}} = 4,03$) και της Παγκοσμιότητας ($F(1, 540) = 3,08, p < 0,05, M_{\text{υψηλής πίστης}} = 4,63, M_{\text{χαμηλής πίστης}} = 4,11$) δείχνει ότι, αν και η προτεραιοποίησή τους αυξάνει με την άνοδο του επιπέδου θρησκευτικής πίστης, η τάση αυτή είναι σαφώς ηπιότερη σε σύγκριση με τις τρεις προαναφερόμενες αξίες. Από την άλλη, άτομα με χαμηλά επίπεδα θρησκευτικής πίστης τείνουν να ιεραρχούν υψηλότερα τις αξίες του Αυτοπροσδιορισμού ($F(1, 540) = 5,04, p < 0,05, M_{\text{υψηλής πίστης}} = 4,22, M_{\text{χαμηλής πίστης}} = 5,39$), της Παρακίνησης ($F(1, 540) = 5,09, p < 0,01, M_{\text{υψηλής πίστης}} = 3,21, M_{\text{χαμηλής πίστης}} = 4,27$) και του Ηδονισμού ($F(1, 540) = 6,21, p < 0,01, M_{\text{υψηλής πίστης}} = 3,14, M_{\text{χαμηλής πίστης}} = 5,33$). Η υψηλή θρησκευτική πίστη φαίνεται να κάνει την εκδήλωση Φιλοκοινωνικής Συμπεριφοράς πιο πιθανή ($F(1, 540) = 14,76, p < 0,001, M_{\text{υψηλής πίστης}} = 4,17, M_{\text{χαμηλής πίστης}} = 3,29$). Αντίστοιχα, υψηλότερα επίπεδα θρησκευτικής πί-

στης μοιάζουν να ευνοούν τον προσανατολισμό προς τη Συλλογικότητα παρά προς τον Ατομικισμό ($F(1, 540) = 8,37, p < 0,001, M_{\text{υψηλής πίστης}} = 3,92, M_{\text{χαμηλής πίστης}} = 3,11$). Στην περίπτωση της μεταβλητής της οικογενειακής κατάστασης των συμμετεχόντων, εντοπίστηκε πολύ υψηλή διακύμανση των τιμών των αξιών της Παράδοσης ($F(1, 540) = 39,16, p < 0,001, M_{\text{έγγαμοι}} = 4,76, M_{\text{άγαμοι}} = 2,19$), του Ηδονισμού ($F(1, 540) = 35,61, p < 0,001, M_{\text{έγγαμοι}} = 3,56, M_{\text{άγαμοι}} = 6,26$), της Παρακίνησης ($F(1, 540) = 30,65, p < 0,001, M_{\text{έγγαμοι}} = 3,30, M_{\text{άγαμοι}} = 5,82$), του Αυτοπροσδιορισμού ($F(1, 540) = 22,24, p < 0,05, M_{\text{έγγαμοι}} = 3,87, M_{\text{άγαμοι}} = 6,10$), της Συμμόρφωσης ($F(1, 540) = 16,99, p < 0,01, M_{\text{έγγαμοι}} = 5,42, M_{\text{άγαμοι}} = 2,97$) και της Ασφάλειας ($F(1, 540) = 15,04, p < 0,001, M_{\text{έγγαμοι}} = 6,19, M_{\text{άγαμοι}} = 4,15$). Παρόμοια, οι αξίες της Επίτευξης, της Καλοσύνης και της Παγκοσμιότητας ιεραρχούνται διαφορετικά από τους έγγαμους και τους άγαμους, αν και οι διαφορές τους δεν φαίνονται να είναι μεγάλες. Οι έγγαμοι προτιμούνται περισσότερο από τους άγαμους να εκδηλώσουν Φιλοκοινωνική Συμπεριφορά ($F(1, 540) = 6,29, p < 0,01, M_{\text{έγγαμοι}} = 3,95, M_{\text{άγαμοι}} = 3,17$) ενώ οι άγαμοι προσανατολίζονται περισσότερο προς τον ατομικισμό σε σύγκριση με τους έγγαμους ($F(1, 540) = 7,22, p < 0,01, M_{\text{έγγαμοι}} = 2,99, M_{\text{άγαμοι}} = 3,92$). Τέλος, οι αξίες της Παρακίνησης ($F(3, 538) = 35,78, p < 0,001, M_{18-25} = 5,86, M_{26-35} = 5,02, M_{36-45} = 3,91, M_{46+} = 3,03$), της Παράδοσης ($F(1, 540) = 35,03, p < 0,001, M_{18-25} = 2,10, M_{26-35} = 3,28, M_{36-45} = 4,17, M_{46+} = 5,61$) και του Ηδονισμού ($F(1, 540) = 32,88, p < 0,001, M_{18-25} = 6,31, M_{26-35} = 5,42, M_{36-45} = 4,17, M_{46+} = 3,19$) φαίνεται ότι παρουσιάζουν την υψηλότερη διακύμανση στην ιεράρχησή τους όσο η ηλικία αυξάνεται. Συγκεκριμένα, η Παράδοση ιεραρχείται υψηλότερα από τους μεγαλύτερους σε ηλικία, ενώ Παρακίνηση και Ηδονισμός αξιολογούνται πολύ υψηλότερα από τους νεότερους. Οι αξίες του Αυτοπροσδιορισμού ($F(3, 38) = 18,81, p < 0,001, M_{18-25} = 6,11, M_{26-35} = 5,50, M_{36-45} = 4,27, M_{46+} = 3,12$) και της Συμμόρφωσης ($F(3, 538) = 11,30, p < 0,001, M_{18-25} = 2,40, M_{26-35} = 2,95, M_{36-45} = 4,06, M_{46+} = 5,35$) επίσης βρέθηκαν να παρουσιάζουν σημαντική διακύμανση με τους νεότερους συμμετέχοντες να τείνουν να ιερα-

Πίνακας 2
 Τύποι κοινωνικών αξιών, τάση προς Ατομικισμό και Συλλογικότητα, τάσεις Συμπεριφοράς σε σχέση με δημογραφικές μεταβλητές

	ΣΥΜ	ΠΑΡ	ΚΑΛ	ΠΑΓΚ	ΑΥΤ	ΠΡΚ	ΗΔΟΝ	ΕΠΙΤ	ΙΣΧ	ΑΣΦ	ΦΚΣ	Α/Σ
Φύλο $t(1,540)$			-4,24**	-1,71*		2,57*		3,89*	5,54*	-1,73*	-3,46***	-2,76***
Διαμονή $t(1,540)$			-2,08*	-2,60**	-2,34*						2,23**	
Μόρφωση $t(1,540)$	-3,64***	-5,90***		-2,37*	4,64***	4,30***	4,94***			4,74***	2,15*	-3,61*
Θρ. Πίστη $F(1,540)$	28,95***	45,75***	4,41***	3,08*	-5,04*	-5,09**	-6,21**			18,64***	14,76***	8,37***
Οικ.Κατ. $F(1,540)$	16,99**	39,16***	5,09**	3,08**	22,24*	30,65***	35,61***	3,40*		15,04***	6,29**	7,22**
Ηλικία $F(3,538)$	11,30***	35,03***			18,81***	33,78***	32,88***	4,01*	2,53*	1***	3,47*	-12,44*

Σημείωση: *** $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$. Παρουσιάζονται μόνο οι στατιστικά σημαντικές σχέσεις. ΣΥΜ: Συμμόρφωση, ΠΑΡ: Παράδοση, ΚΑΛ: Καλοσύνη, ΠΑΡΚ: Παρακίνηση, ΑΥΤ: Αυτοπροσδιορισμός, ΠΡΚ: Παρακίνηση, ΗΔΟΝ: Ηδονισμός, ΕΠΙΤ: Επίτευξη, ΙΣΧ: Ισχύς, ΑΣΦ: Ασφάλεια, ΦΚΣ: Φιλοκοινωνική συμπεριφορά, Α/Σ: Ατομικισμός/Συλλογικότητα.

Πίνακας 2

Αναλύσεις πολλαπλής παλινδρόμησης με ανεξάρτητες μεταβλητές τους τύπους των κοινωνικών αξιών, τον Ατομικισμό και τη Συλλογικότητα και εξαρτημένη μεταβλητή τη Φιλοκοινωνική Συμπεριφορά συνολικά και στη συνέχεια κάθε έναν από τους τύπους της

	ΦΚ Συμπεριφορά		Δημόσια τάση		Συναισθηματική τάση		Τάση αποτροπιασμού		Ανώνυμη τάση		Τάση αλτρουισμού		Τάση ενδοτισμού	
	β	p	β	p	β	p	β	p	β	p	β	p	β	p
Συλλογικότητα	.127	.000			.214	.000	.215	.000	.213	.000			.163	.001
Ατομικισμός	.134	.000			.255	.000	.229	.000	.198	.002			.151	.007
Συμμόρφωση	.066	.017					.103	.05					.140	.016
Καλοσύνη	.226	.010	-.185	.004	.284	.000					.264	.000	.306	.000
Παγκοσμιοότητα			-.149	.000							.199	.000		
Αυτοπροσδιορισμός			-.167	.000							.151	.002		
Παρακίνηση	.048	.002			.122	.000								
Ηδονισμός					.071	.05			-.126	.005				
Επίτευξη					.196	.006			-.200	.006				
Ασφάλεια	.090	.008	-.165	.003					.168	.003			.203	.005
Προσαρμοσμένος συντελεστής προσδιορισμού (Adjusted R ²)	0.145		0.097		0.120		0.099		0.090		0.117		0.095	

Σημείωση: Αναφέρονται μόνο οι στατιστικά σημαντικές σχέσεις.

χούν ψηλότερα σε σύγκριση με τους μεγαλύτερους την πρώτη. Η αντίστροφη τάση βρέθηκε για τη δεύτερη. Ενδιαφέρον επίσης είναι το εύρημα ότι η αξία της Ασφάλειας ιεραρχείται σχεδόν το ίδιο από όλες τις ηλικίες ($F(3, 538) = 1, p < 0,001, M_{18-25} = 4,94, M_{26-35} = 5,18, M_{36-45} = 5,52, M_{46+} = 5,91$), ενώ και η ιεράρχηση των αξιών της Επίτευξης ($F(3, 538) = 4,01, p < 0,05, M_{18-25} = 5,84, M_{26-35} = 5,27, M_{36-45} = 4,86, M_{46+} = 4,19$) και της Ισχύος ($F(3, 538) = 2,53, p < 0,05, M_{18-25} = 1,93, M_{26-35} = 2,31, M_{36-45} = 2,90, M_{46+} = 3,25$) δεν φαίνεται να διαφέρουν ιδιαίτερα από τη μια ηλικιακή ομάδα στην άλλη. Η τάση Φιλοκοινωνικής Συμπεριφοράς μεγαλώνει με την αύξηση της ηλικίας, αν και οι διαφορές δεν μοιάζουν να είναι μεγάλες ($F(1, 538) = 3,47, p < 0,05, M_{18-25} = 2,85, M_{26-35} = 3,20, M_{36-45} = 3,62, M_{46+} = 3,96$). Αντίθετα, στην περίπτωση του Ατομικισμού και της Συλλογικότητας φαίνεται ότι οι νεότεροι προσανατολίζονται προς τον Ατομικισμό, ενώ οι μεγαλύτεροι προς τη Συλλογικότητα ($F(3, 538) = 12,44, p < 0,05, M_{18-25} = 2,29, M_{26-35} = 3,12, M_{36-45} = 3,60, M_{46+} = 4,03$).

Ιεράρχηση κοινωνικών αξιών και προσανατολισμός προς τον Ατομικισμό - Συλλογικότητα και η σχέση τους με τις τάσεις εκδήλωσης Φιλοκοινωνικής Συμπεριφοράς

Η σχέση της ιεράρχησης των τύπων των κοινωνικών αξιών και του προσανατολισμού προς τον Ατομικισμό και τη Συλλογικότητα με τις τάσεις εκδήλωσης Φιλοκοινωνικής Συμπεριφοράς, μελετήθηκε με τη διενέργεια δοκιμασιών πολλαπλής ανάλυσης παλινδρόμησης. Στις αναλύσεις αυτές θέση εξαρτημένης μεταβλητής είχαν η Φιλοκοινωνική Συμπεριφορά συνολικά αλλά και κάθε μία από τις τάσεις της. Συνολικά ελέγχθηκαν 7 μοντέλα στα οποία σταθερή θέση ανεξάρτητων μεταβλητών είχαν ο Ατομικισμός, η Συλλογικότητα και οι 8 από τους 10 πιο δημοφιλείς τύπους αξιών, όπως ιεραρχήθηκαν από τους συμμετέχοντες στην έρευνα. Η απόφαση να μην συμπεριληφθούν στα μοντέλα οι δύο λιγότερο προτιμητέες αξίες ελήφθη στη βάση της λειτουργικότητας του μοντέλου που κρίθηκε χρήσιμο να μην ξεπερνά τις 10 ανεξάρτητες μεταβλητές (βλ. σχετικά, Cohen, 2010). Ο Πίνακας 3 παρουσιάζει τα σχετικά ευρήματα.

Παρά το γεγονός ότι οι τιμές της προβλεπτικής αξίας των μοντέλων που ελέγχθηκαν είναι χαμηλές, το γεγονός ότι καμία από τις τιμές του προσαρμοσμένου R^2 δεν έχει αρνητικό πρόσημο και η διαπίστωση στατιστικά σημαντικών σχέσεων μεταξύ συγκεκριμένων ανεξάρτητων και της εξαρτημένης, κάθε φορά, μεταβλητής μπορεί να επιτρέψει την επισήμανση διαφαινόμενων τάσεων θετικών σχέσεων ανάμεσα στις μεταβλητές αυτές. Υπό αυτό πρίσμα, φαίνεται ότι όσον αφορά τη Φιλοκοινωνική Συμπεριφορά γενικά, ο προσανατολισμός προς τον Ατομικισμό ή προς τη Συλλογικότητα σχετίζεται με την ενίσχυση της τάσης εκδήλωσης συμπεριφοράς βοήθειας ($\beta = 0,134, p < 0,001$ και $\beta = 0,127, p < 0,001$, αντίστοιχα). Η υψηλότερη ιεράρχηση των αξιών της Συμμόρφωσης ($\beta = 0,066, p = 0,017$), της Ασφάλειας ($\beta = 0,090, p = 0,008$) και της Παρακίνησης ($\beta = 0,048, p = 0,002$) φαίνεται να σχετίζεται με την αύξηση της πιθανότητας εκδήλωσης Φιλοκοινωνικής Συμπεριφοράς. Στην περίπτωση της Δημόσιας τάσης παρατηρείται ότι όσο υψηλότερη είναι η ιεράρχηση των αξιών της Καλοσύνης ($\beta = -0,185, p = 0,004$), της Παγκοσμιοότητας ($\beta = -0,149, p = 0,000$), του Αυτοπροσδιορισμού ($\beta = -0,167, p < 0,001$) και της Ασφάλειας ($\beta = -0,165, p = 0,003$), τόσο μικρότερη είναι η τάση εκδήλωσης Φιλοκοινωνικής Συμπεριφοράς παρουσία τρίτων. Όπως στην περίπτωση της Φιλοκοινωνικής Συμπεριφοράς γενικά, έτσι και στην περίπτωση της Συναισθηματικής τάσης ο προσανατολισμός είτε προς τον Ατομικισμό ($\beta = 0,255, p < 0,001$), είτε προς τη Συλλογικότητα ($\beta = 0,214, p < 0,001$) φαίνεται να σχετίζεται θετικά με την πιθανότητα εκδήλωσης συμπεριφοράς βοήθειας, όταν κάποιος βρίσκεται υπό καθεστώς συναισθηματικής φόρτισης και παρατηρείται υψηλότερη ιεράρχηση των αξιών της Καλοσύνης ($\beta = 0,284, p < 0,001$), της Παρακίνησης ($\beta = 0,122, p < 0,001$) και του Ηδονισμού ($\beta = 0,071, p < 0,05$). Όσον αφορά στην τάση Αποτροπιασμού / Φρίκης ο προσανατολισμός, είτε προς τον Ατομικισμό ($\beta = 0,229, p < 0,001$), είτε προς τη Συλλογικότητα ($\beta = 0,215, p < 0,001$) σχετίζεται θετικά με την επιλογή εκδήλωσης του συγκεκριμένου τύπου φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς. Αντίστοιχα, μόνο η υψηλότερη ιεράρχηση

της αξίας της Συμμόρφωσης ($\beta = 0,103, p < 0,05$) βρέθηκε να έχει στατιστικώς σημαντική σχέση με την συγκεκριμένη τάση εκδήλωσης συμπεριφοράς βοήθειας. Ο προσανατολισμός προς τον Ατομικισμό ($\beta = 0,198, p = 0,002$) και τη Συλλογικότητα ($\beta = 0,213, p < 0,001$) βρέθηκαν, επίσης, να αυξάνουν την πιθανότητα εκδήλωσης του Ανώνυμου τύπου συμπεριφοράς βοήθειας. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το εύρημα ότι όσο ιεραρχούνται υψηλότερα οι αξίες της Επίτευξης ($\beta = -0,200, p = 0,006$) και του Ηδονισμού ($\beta = -0,126, p < 0,05$), τόσο μειώνεται η τάση προς την Ανώνυμη παροχή βοήθειας. Στην περίπτωση της τάσης του Αλτρουισμού εντοπίστηκε αρνητική σχέση ανάμεσα σε αυτήν και τον Ατομικισμό ($\beta = -0,099, p = 0,02$) ενώ η υψηλότερη ιεράρχηση των αξιών της Καλοσύνης ($\beta = 0,264, p < 0,001$), της Παγκοσμιοτητας ($\beta = 0,199, p < 0,001$), του Αυτοπροσδιορισμού ($\beta = 0,151, p = 0,02$) και της Ασφάλειας ($\beta = 0,168, p = 0,003$) ενισχύει την πιθανότητα εκδήλωσης συμπεριφοράς βοήθειας ακόμη και με κόστος για το άτομο που την προσφέρει. Τέλος, και στην περίπτωση της τάσης Ενδοτισμού, ο προσανατολισμός προς τον Ατομικισμό ($\beta = 0,151, p = 0,007$) και τη Συλλογικότητα ($\beta = 0,163, p < 0,001$) ευνοούν την εκδήλωση του αντίστοιχου τύπου φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς –πράγμα, που φαίνεται πιθανότερο να συμβεί όταν προτεραιοποιούνται οι αξίες της Συμμόρφωσης ($\beta = 0,140, p = 0,016$), της Καλοσύνης ($\beta = 0,306, p < 0,001$) και της Ασφάλειας ($\beta = 0,203, p < 0,05$).

4. Συζήτηση

Συνολικά, τα ευρήματα σε μεγάλο βαθμό επιβεβαιώνουν τις υποθέσεις που διατυπώθηκαν πιο πάνω. Στη συνέχεια θα συζητηθούν τα ευρήματα επιμέρους και στη συνέχεια θα επιχειρηθεί μια συνολική αποτίμησή τους.

Κοινωνικές αξίες: Όσον αφορά στην ιεράρχηση των κοινωνικών αξιών, τα αποτελέσματα συνάδουν με την παλαιότερη έρευνα των Γεώργα και συν. (1992), όσο και με την πιο πρόσφατη των Papastilianou και Lampridis (2012). Μια επισημάνση ωστόσο που γίνεται στην παρούσα έρευνα

είναι η ενδιαφέρουσα διαφορά ως προς την ιεράρχηση των κοινωνικών αξιών των συμμετεχόντων που εντοπίζεται στην υψηλή θέση της Ασφάλειας και την ανάδειξη της στην ομάδα υψηλής προτεραιοποίησης. Μια πιθανή ερμηνεία για αυτό το εύρημα είναι ότι η συλλογή του ερευνητικού υλικού πραγματοποιήθηκε μεσούσης της οικονομικής κρίσης στη χώρα. Εάν γίνει παραδεκτή η θέση του Schwartz (2006a) ότι η ιεράρχηση των αξιών μεταβάλλεται προκειμένου να είναι συμβατή με τις κοινωνικές αλλαγές που βιώνουν τα άτομα ώστε να λειτουργήσει ως κινητήρια δύναμη για την επίτευξη των επιθυμητών στόχων που σε κάθε κοινωνική συγκυρία τα άτομα εκτιμούν ότι χρειάζονται για να διαθέτουν αίσθηση ικανοποίησης από τη ζωή τους, μπορεί να θεωρηθεί αναμενόμενο η ανασφάλεια που προκαλεί η οικονομική αβεβαιότητα να έχει ως άμεση συνέπεια την ανάγκη για περισσότερη κοινωνική ασφάλεια και σταθερότητα. Ασφαλώς, μια τέτοια ερμηνεία αν και λογικοφανής είναι αρκετά παρακινδυνευμένη καθώς δεν διαθέτουμε αντίστοιχα στοιχεία από την προ κρίσης περίοδο. Δεύτερον, την ομάδα υψηλής προτεραιοποίησης συγκροτούν, εκτός της Ασφάλειας, οι κοινωνικές αξίες του Αυτοπροσδιορισμού, της Καλοσύνης και του Ηδονισμού. Οι συμμετέχοντες, δηλαδή, φαίνεται να θέτουν ως πιο καθοδηγητικές αρχές στη ζωή τους την ανάγκη να μπορούν να σκέπτονται ελεύθερα και να επιλέγουν αυτόνομα και ανεξάρτητα τις ενέργειές τους σε μικρο- και μακρο- επίπεδο, να φροντίζουν για την ευημερία εκείνων που θεωρούν δικούς τους ανθρώπων και να ευχαριστούνται τις απολαύσεις που η ζωή προσφέρει. Αυτή η διαπίστωση μπορεί με επιφύλαξη να επιτρέψει μια ερμηνεία όπως, ότι σε περίοδο οικονομικής κρίσης οι συμμετέχοντες επιζητούν ιδιαίτερα την ευημερία του εαυτού και των πολύ δικών τους ανθρώπων και επιθυμούν να επιστρέψουν στην προ κρίσης περίοδο. Αισθάνονται ανασφάλεια για το αύριο και προτάσσουν την επιθυμία για κοινωνική σταθερότητα στρεφόμενοι προς την υψηλή ιεράρχηση τύπων αξιών που κατατάσσονται στον υπερπαραγοντα που ο Schwartz ονομάζει Συντήρηση (Ασφάλεια και Συμμόρφωση). Πολύ πρόσφατα, οι Sortheix και Lonngqvist (2014) παρουσίασαν ευρήματα από 25 κράτη της

Ευρώπης τονίζοντας τον καίριο ρόλο των κοινωνικο-οικονομικών συνθηκών στην ιεράρχηση των κοινωνικών αξιών και την επίδρασή τους στο βαθμό ικανοποίησης των ατόμων από τη ζωή τους.

Αναφορικά με τα ευρήματα που αφορούν στη σχέση της ιεράρχησης των κοινωνικών αξιών με τις δημογραφικές μεταβλητές επισημαίνεται ότι, οι τάσεις προτεραιοποίησης των αξιών στη βάση των μεταβλητών του φύλου και του μορφωτικού επιπέδου συμφωνούν με τα ευρήματα διεθνών (Schwartz & Rubel, 2005· Schwartz & Rubel-Lifschitz, 2009) και ελληνικών ερευνών (Papastylίου & Lampridis, 2012) παρέχοντας μια πιο «ευκρινή» απεικόνιση των ήδη εντοπισμένων τάσεων. Αξιοσημείωτες είναι οι διαφορές μεταξύ έγγαμων και άγαμων, με τους πρώτους να τείνουν να ιεραρχούν υψηλότερα αξίες που αφορούν στην Υπέρβαση του Εαυτού και τη Συντήρηση και τους δεύτερους αξίες σχετικές με την Ανοιχτότητα στην Αλλαγή και την Αυτοβελτίωση. Αντίστοιχη είναι η τάση στην ιεράρχηση των τύπων των αξιών και υπό το πρίσμα της μεταβλητής της ηλικίας (νεότεροι – άγαμοι και μεγαλύτεροι – έγγαμοι). Ειδικά, για αυτές τις δύο μεταβλητές ο Schwartz (2006β) σημειώνει ότι μια τέτοια τάση φαίνεται να είναι αναμενόμενη καθώς με την αύξηση της ηλικίας επέρχεται και η μετάβαση στην ωριμότητα που συνοδεύεται, συνήθως, από αυξημένες οικογενειακές υποχρεώσεις, οι οποίες φέρνουν υψηλά στην ιεραρχία αξίες που αφορούν στη Συντήρηση και την Αυτοβελτίωση προκειμένου το άτομο να μπορεί να εξασφαλίσει ένα πιο σταθερό περιβάλλον και καλύτερες προοπτικές ζωής, όχι μόνο για το ίδιο αλλά, κυρίως, για τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας που έχει ήδη σχηματίσει. Τέλος, τα ευρήματα σχετικά με τη θρησκευτική πίστη και την επίδρασή της στην ιεράρχηση των τύπων των κοινωνικών αξιών επιβεβαιώνουν αυτά προηγούμενων ερευνών (π.χ. Schwartz & Huisman, 1995. Roccas & Schwartz, 1997· Halman, Sieben, & Van Zundert, 2012) και τονίζουν τη σημαντική συνεισφορά της συγκεκριμένης μεταβλητής στην προσπάθεια μελέτης των κοινωνικών αξιών.

Ατομικισμός και Συλλογικότητα: Η, παραπλήσια σχεδόν ίδια, αξιολόγηση του προσανατολισμού προς τον Ατομικισμό και τη Συλλογικότητα

από τους συμμετέχοντες και ο εντοπισμός στατιστικά σημαντικής προτίμησης προς τον Ατομικισμό δείχνουν ότι, Ατομικισμός και Συλλογικότητα συνυπάρχουν στην ίδια κοινωνία αλλά και μέσα σε κάθε ένα από τα μέλη της. Οι συμμετέχοντες αξιολόγησαν υψηλά και τους δύο αξιακούς πόλους. Αυτό μπορεί να θεωρηθεί ως ένδειξη ότι οι συμμετέχοντες γνωρίζουν και συμπεριφέρονται τόσο ατομικιστικά, όσο και συλλογικά. Στην παρούσα έρευνα με δείγμα γενικού πληθυσμού ηλικίας και μορφωτικού επιπέδου, φαίνεται ότι στο συνεχές ανάμεσα στον Ατομικισμό και τη Συλλογικότητα, οι συμμετέχοντες τοποθετούνται πλησιέστερα στον πρώτο. Το εύρημα αυτό συμφωνεί με εκείνα των Green, Deschamps, και Paez (2005) και των Nezlek, Kafetsios, και Smith (2008), αλλά επίσης συνάδει με την ιεράρχηση των κοινωνικών αξιών του δείγματος της έρευνας (πολύ υψηλή προτεραιοποίηση τύπων αξιών με ατομικό προσανατολισμό όπως ο Ηδονισμός και ο Αυτοπροσδιορισμός), δηλαδή τα συναισθήματα και οι σκέψεις τους στρέφονται κυρίως προς τον εαυτό και τους πολύ κοντινούς τους ανθρώπους, τάση χαρακτηριστική του ατομικισμού, όπως τον περιέγραψε ο Hofstede (1980), αλλά και η Kagitcibasi (1997). Τα ευρήματα σχετικά με τις μεταβλητές του φύλου και της μόρφωσης συμφωνούν με αυτά προηγούμενων σχετικών ερευνών, οι οποίες επισκοπήθηκαν νωρίτερα και παρουσιάζουν ανάλογα στοιχεία (βλ. Kobayashi, Kerbo & Sharp, 2010· Fischer & Manstead, 2000· Mortenson, 2002). Το ίδιο ισχύει και για τα ευρήματα σχετικά με τις μεταβλητές του τόπου διαμονής, της οικογενειακής κατάστασης, της θρησκευτικής πίστης και της ηλικίας τα οποία είναι αντίστοιχα με εκείνα προηγούμενων ερευνών (βλ. Oyserman και συν. 2002). Αξίζει, ωστόσο, να επισημανθεί ότι αποτελούν σημαντική νέα πληροφορία για το συγκεκριμένο πολιτισμικό πλαίσιο καθώς συμβαδίζουν με τα αντίστοιχα ευρήματα των Lampridis και Papastylίου (2014).

Φιλοκοινωνική Συμπεριφορά: Αναφορικά με τις τάσεις φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς παρατηρείται ότι η έντονη τάση του Αλτρουισμού εντοπίστηκε επίσης σε έρευνα των Lampridis και Papastylίου (2014) σε φοιτητικό πληθυσμό. Είναι, όμως, ικανή ως εύρημα να προδιαγράψει το

συμπέρασμα ότι η τάση εκδήλωσης συμπεριφοράς βοήθειας είναι πράγματι αλτρουιστική; Για να ισχύει αυτό θα έπρεπε η Ανώνυμη τάση να αξιολογείται επίσης υψηλά. Κάτι τέτοιο δεν διαπιστώθηκε στην παρούσα, αλλά ούτε και στην προηγούμενη έρευνα. Μια πιθανή εξήγηση είναι ότι, ενώ η πρόθεση εκδήλωσης φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς είναι υψηλή, η υψηλή αξιολόγηση των τάσεων του Ενδοτισμού, του Αποτροπιασμού / Φρίκης και της Συναισθηματικής τάσης δείχνει ότι η εκδήλωση φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς δεν αποτελεί πιθανώς συνειδητά επιλογή πρώτης προτεραιότητας αλλά εκδηλώνεται ως αναγκαστική επιλογή σε κατάσταση ψυχοσυναισθηματικής φόρτισης του βοηθού που πιθανόν να εξυπηρετεί την ανάγκη ψυχολογικής του απόδρασης από την δυσχερή συναισθηματικά συνθήκη στην οποία έχει εκτεθεί. Ένας σημαντικός αριθμός ερευνών (για μια επισκόπηση βλ. Stocks, Lishner, & Decker, 2009), σχετικά με τα κίνητρα φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς υποστηρίζουν μια παρόμοια θέση τονίζοντας ότι συχνά η συμπεριφορά παροχής βοήθειας λειτουργεί ως μέσο μείωσης της διέγερσης που προκαλεί η έκθεση στην δυσάρεστη κατάσταση που αντιμετωπίζει κάποιος άλλος. Περαιτέρω, τα ευρήματα σχετικά με τις δημογραφικές μεταβλητές επαληθεύουν τις σχετικές υποθέσεις της έρευνας και είναι παρόμοια με εκείνα διεθνών ερευνών (βλ. Carlo & Randall, 2002; Carlo, Hausmann, Christiansen & Randall, 2003) ενώ, συμφωνούν με τα ευρήματα των Lampridis και Papastylίου (2014) σε φοιτητικό πληθυσμό. Φαίνεται να διαμορφώνεται μια τάση των ευρημάτων αναφορικά με τις τάσεις εκδήλωσης φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς στην Ελλάδα που μπορεί να αποτελέσει βάση οικοδόμησης ενός πλαισίου αναφοράς για την περαιτέρω μελέτη του θέματος.

Κοινωνικές αξίες – φιλοκοινωνική συμπεριφορά: Τα ευρήματα των αναλύσεων πολλαπλής παλινδρόμησης παρότι στερούνται υψηλών τιμών στους σχετικούς δείκτες κατορθώνουν να απεικονίσουν τη σχέση ανάμεσα στις κοινωνικές αξίες και την φιλοκοινωνική συμπεριφορά. Τα ευρήματα αυτά αφενός, επιβεβαιώνουν τις θεωρητικές απόψεις του Schwartz (2010), αφετέρου, σε σύγκριση με αντίστοιχες πρόσφατες ερευνητικές απόπειρες

(π.χ. Lonngvist και συν. 2013) παρέχουν περισσότερα επιβεβαιωτικά ευρήματα. Για παράδειγμα, όσο υψηλότερη σημειώνεται η ιεράρχηση αξιών που αφορούν στην Υπέρβαση του Εαυτού, την Ασφάλεια και τον Αυτοπροσδιορισμό, τόσο χαμηλότερη παρατηρείται η πιθανότητα εκδήλωσης Φιλοκοινωνικής Συμπεριφοράς παρουσία τρίτων με (προφανή) στόχο την ενίσχυση της εξωτερικής κοινωνικής αποδοχής. Είναι, επίσης, ενδιαφέρον ότι είναι λιγότερο πιθανό να επιλέξουν να βοηθήσουν κάποιον ανώνυμα τα άτομα που ιεραρχούν υψηλά ανταγωνιστικές αξίες όπως η Επίτευξη και ο Ηδονισμός καθώς η προσωπική επιτυχία και η απόλαυση των αισθήσεων και της ζωής φαίνεται ότι δεν περιλαμβάνουν μια συμπεριφορά που δεν έχει κοινωνικό αντίκρισμα για τους ίδιους. Αντίστοιχα, είναι ενδιαφέρον ότι η τάση Ενδοτισμού είναι πιθανότερο να εκδηλωθεί από άτομα που ιεραρχούν υψηλότερα τις αξίες της Συμμόρφωσης, της Καλοσύνης και της Ασφάλειας. Άνθρωποι που δέχονται να συμβιβάζονται, που προτάσσουν την ευημερία των ίδιων και των δικών τους ανθρώπων και επιθυμούν την κοινωνική σταθερότητα είναι πιο εύκολο να δεχτούν να βοηθήσουν ακόμη κι αν δεν το θέλουν πραγματικά, με σκοπό τη διατήρηση της κατάστασης των πραγμάτων. Ανάλογα φαίνεται να ισχύουν και στην περίπτωση της θετικής σχέσης ανάμεσα στην τάση Αποτροπιασμού/Φρίκης και την αξία της Συμμόρφωσης. Η συμπεριφορά βοήθειας εκδηλώνεται καθώς οι κοινωνικοί κανόνες επιβάλλουν την παροχή βοήθειας σε άτομα που βρίσκονται σε πολύ δεινή θέση. Ακόμη κι αν δεν το επιθυμεί, το άτομο που ιεραρχεί υψηλά την αξία της Συμμόρφωσης θα προτιμήσει να βοηθήσει υποτάσσοντας την προσωπική του βούληση στις επιταγές του συνόλου και των κανόνων του.

Όσον αφορά τον Ατομικισμό και τη Συλλογικότητα τα ευρήματα δεν δίνουν με σαφήνεια μια απάντηση στις τάσεις του δείγματος. Αυτό συμβαίνει γιατί στις περισσότερες περιπτώσεις ο προσανατολισμός προς τον ένα ή τον άλλο πόλο συνοδεύεται από θετικό πρόσημο με εξαίρεση την αρνητική σχέση ανάμεσα στον Ατομικισμό και την τάση Αλτρουισμού. Φαίνεται, δηλαδή, ότι ο προσανατολισμός προς τον Ατομικισμό και ο προσανατολισμός προς τη Συλλογικότητα δεν διαφορο-

ποιούν την ανάλογη επίδραση στην εκδήλωση φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς. Μια πιθανή ερμηνεία είναι ότι αυτό οφείλεται στην συνύπαρξη ατομικισμού και συλλογικότητας στο ίδιο άτομο. Μια άλλη ερμηνεία είναι ότι η επίδραση στη φιλοκοινωνική συμπεριφορά πιθανώς διαμεσολαβείται από άλλο παράγοντα που δεν εξετάστηκε στην παρούσα έρευνα. Το συγκεκριμένο εύρημα συνιστά ερώτημα για περαιτέρω διερεύνηση των εννοιών του ατομικισμού και της συλλογικότητας.

Συνολική αποτίμηση: Τα ευρήματα της παρούσας έρευνας παρέχουν σημαντικές πληροφορίες για την ιεράρχηση των κοινωνικών αξιών, την τάση προς τον ατομικισμό και τη συλλογικότητα και τις τάσεις εκδήλωσης φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς στην Ελλάδα της κρίσης. Η υποχώρηση της αξίας της Παγκοσμιότητας και η υψηλή ιεράρχηση της αξίας της Ασφάλειας, η συνύπαρξη των τάσεων προς τον Ατομικισμό και τη Συλλογικότητα και η μικρή υπεροχή του Ατομικισμού, η εξέχουσα θέση της τάσης του Αλτρουισμού (για προσφορά βοήθειας) με ακολουθούσες τη Συναισθηματική και την Ενδοτική τάση, σκιαγραφούν τις αξιακές προτεραιότητες και τις κοινωνικές τάσεις των συμμετεχόντων. Η ανάδειξη των επιμέρους πτυχών της σχέσης μεταξύ κοινωνικών αξιών και φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς συνιστά σημαντικό εύρημα που συμβάλλει ουσιαστικά σε μια νέα περιοχή επιστημονικής διερεύνησης.

Περιορισμοί. Η παρούσα έρευνα παρουσιάζει ορισμένους περιορισμούς και συγκεκριμένα, η μελέτη των κοινωνικών αξιών επιχειρήθηκε με ένα ψυχομετρικό εργαλείο που μετρά δύο και πλέον δεκαετίες ζωής. Η χαμηλή τιμή του δείκτη α του Cronbach στην περίπτωση της αξίας της Συμμόρφωσης πιθανά να υποδηλώνει την ανάγκη για διερεύνηση επαλήθευσης του εννοιολογικού περιεχομένου των αξιών που αξιολογήθηκαν. Πρόσφατα, μάλιστα, ο εισηγητής της θεωρίας Schwartz (Schwartz και συν. 2012) αναγνώρισε την ανάγκη για κάτι τέτοιο προχωρώντας στην επαναδιατύπωση της αρχικής του θεωρίας. Επίσης, αν και ο ατομικισμός και η συλλογικότητα φαίνεται να συνυπάρχουν στην ίδια κοινωνία και στο ίδιο άτομο η έρευνα δεν διερεύνησε υπό ποιες προϋποθέσεις το άτομο τείνει να λειτουργεί ατομικιστικά ή με

συλλογικότητα. Πιθανώς η μελέτη του στη βάση των εννοιών του ιδιοκεντρισμού και του αλλοκεντρισμού (βλ. Triandis et al. 1985) σε ένα σχήμα οριζόντιων και κάθετων διαστάσεων των δύο βασικών διαστάσεων να μπορούσε να δώσει περισσότερες και λεπτομερέστερες πληροφορίες. Μια τέτοια προσέγγιση πιθανώς να φώτιζε περισσότερο τη σχέση των τύπων των κοινωνικών αξιών και μιας λεπτομερέστερης, πιο εξειδικευμένης προσέγγισης του ατομικισμού και της συλλογικότητας. Οι περιορισμοί αυτοί υποδηλώνουν την ανάγκη να διακριβωθεί το περιεχόμενο -σε επίπεδο εννοιολογικής κατασκευής- που τα άτομα αποδίδουν στις καθολικές κοινωνικές αξίες του μοντέλου του Schwartz και επίσης να διαπιστωθεί το πότε και το πώς ο προσανατολισμός προς τον ατομικισμό και τη συλλογικότητα «προβλέπει» τη φιλοκοινωνική συμπεριφορά.

Βιβλιογραφία

- Ahuvia, A. C. (2002). Individualism / collectivism and cultures of happiness: A theoretical conjecture on the relationship between consumption, culture and subjective well being at the national level. *Journal of Happiness Studies*, 3, 23-36.
- Batson, C. D. (1987). Prosocial motivation: Is it ever truly altruistic? In L. Berkowitz (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* (Vol. 20, pp. 65-122). N.Y.C.: Academic Press.
- Batson, C. D. (1995). Prosocial motivation: Why do we help others? In A. Tesser (Ed.), *Advanced Social Psychology* (pp. 333-381). Boston: McGraw - Hill.
- Batson, C. D., & Oleson, K. C. (1991). Current status of the empathy-altruism hypothesis. In M.S. Clark (Ed.), *Review of Personality and Social Psychology*, vol. 12: *Prosocial behavior* (pp. 62-85). Newbury Park, CA: Sage.
- Γεώργας, Δ., Χριστακοπούλου, Σ., Μυλωνάς, Κ., & Schwartz, S. H. (1992). Καθολικές αξίες: Ελληνική πραγματικότητα. *Ψυχολογικά θέματα*, 5 (1), 7-25.
- Carlo, G., Hausmann, A., Christiansen, S., & Randall, B. A. (2003). Sociocognitive and behavioral correlates of a measure of prosocial tendencies for adolescents. *Journal of Early Adolescence*, 23, 107-134.
- Carlo, G., Okun, M., Knight, G. P., & de Guzman, M. R.

- T. (2005). Prosocial value motivation as a mediator and moderator of the relations between agreeableness, extraversion and volunteering. *Personality and Individual Differences*, 38, 1293-1305.
- Carlo, G., & Randall, B. A. (2002). The development of a measure of prosocial behaviors for late adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 31, 31-44.
- Cieciuch, J., Davidov, E., Vecchione, M., & Schwartz, S. H. (2014). A hierarchical structure of basic human values in a third-order confirmatory factor analysis. *Swiss Journal of Psychology*, 7, 177-182.
- Cohen, A. (2010). Values and commitment: A test of Schwartz's human values theory among Arab teachers in Israel. *Journal of Applied Social Psychology*, 40, 1921-1947.
- Dobewall, H., Aavik, T., Konstabel, K., Schwartz, S. H., Realo, A. (2014). A comparison of self-other agreement in personal values versus the Big Five personality traits. *Journal of Research on Personality*, 50, 1-10.
- Dovidio, J. F., Piliavin, J. A., Schroeder, D. A., & Penner, L. (2006). The social psychology of prosocial behavior. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Eisenberg, N., & Fabes, R. A. (1998). Prosocial development. In W. Damon (Editor in chief) & N. Eisenberg (Vol. Ed), *Handbook of child psychology, vol. 3: Social, emotional and personality development* (pp. 701-778, 5th edition). New York: Wiley.
- Eisenberg, N., & Spinrad, T. L. (2014). Multidimensionality of prosocial behavior: Rethinking the conceptualization and development of prosocial behavior. In L. M Padilla-Walker & G. Carlo (Eds.), *Prosocial development: A multidimensional approach* (pp. 17-42). N.Y.C. – Oxford University Press.
- Fischer, A. H., & Manstead, S. R. (2000). The relation between gender and emotions in different cultures. In A. H. Fischer (Ed.), *Gender and emotion: Social psychological perspectives* (pp. 71-94). Paris, France: Cambridge University Press.
- Fontaine, J. R., Poortinga, Y. H., Delbeke, L., & Schwartz, S. H. (2008). Structural equivalence of the values domain across cultures: Distinguishing sampling fluctuations from meaningful variation. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 39, 345-365.
- Georgas, J. (1989). Changing family values in Greece: From collectivist to individualist. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 20, 80-91.
- Green, E. G. T. Deschamps, J-C. & Paez, D. (2005). Variation of individualism and collectivism within and between 20 countries: A typological analysis. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 36, 321-339.
- Halman, L., Sieben, I., & Van Zundert, M. (2012). *The Atlas of European values. Trends and traditions at the turn of the century*. Leiden: Koninklijke Brill, NV.
- Hardy, S. A., & Carlo, G. (2005). Religiosity and prosocial behaviors in adolescence: The mediating role of prosocial values. *Journal of Moral Education*, 34, 231-249.
- Hofstede, G. (1980). *Culture's consequences: International differences in work related values*. Sage: London.
- Hofstede, G. (2001) *Culture's consequences* (2nd edition). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Hui, C. H. (1988). Measurement of individualism-collectivism. *Journal for Research on Personality*, 22, 17-36.
- Kagitcibasi, C. (1997). Individualism and collectivism. In J.W. Berry, M.H. Segall, C. Kagitcibasi (Eds.), *Handbook of cross-cultural psychology, vol.3: Social behavior and applications* (pp. 1-49, 2nd edition). Boston: Allyn & Bacon.
- Kagitcibasi, G. (2005). Autonomy and relatedness in cultural context: Implications for self and family. *Journal of Cross cultural Psychology*, 46, 403-422.
- Kobayashi, E., Kerbo, H.R., & Sharp, S. F. (2010). Differences in individualistic and collectivistic tendencies among college students in Japan and the United States. *International Journal of Comparative Sociology*, 51, 59-84.
- Kohn, P. M., Lafreniere, K., & Gurevich, M. (1990). The inventory of college students' recent life experiences: A decontaminated hassles scale for a special population. *Journal of Behavioral Medicine*, 13, 619-630.
- Λαμπρίδης, Ε., & Δελαβέκουρα, Α. (2013). Κοινωνικές αξίες νέων παραβατών: Διερευνητική μελέτη. *Ψυχολογία*, 20, 121-135.
- Λαμπρίδης, Ε., & Παπαστυλιανού, Α. (2011). Κοινωνικές αξίες, ατομικισμός – συλλογικότητα και τάσεις φιλοκοινωνικής συμπεριφοράς φοιτητών στην Ελλάδα. Ανακοίνωση στο 13^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ψυχολογικής Έρευνας, Αθήνα – ΕΚΠΑ.
- Lampridis, E., & Papastyliaou, D. (2014). Prosocial behavioural tendencies and orientation towards individualism-collectivism of Greek young adults. *International Journal of Adolescence and Youth*, doi: 10.1080/02673843.2014.890114
- Lonnqvist, J-E., Verkasalo, M., Wichardt, P. C., &

- Walkowitz, G. (2013). Personal values and prosocial behaviour in strategic interactions: Distinguishing value-expressive from value-ambivalent behaviours. *European Journal of Social Psychology, 43*, 554-569.
- Matsumoto, D. (1999). Culture and self: An empirical assessment of Markus and Kitayama's theory of independent and interdependent self-construal. *Asian Journal of Social Psychology, 2*, 289-310.
- McGinley, M., Opal, D., Richaud, M-C., & Mesurado, B. (2014). Cross-cultural evidence of multidimensional prosocial behaviors: An examination of the prosocial tendencies measure (PTM). In L. M. Padilla-Walker & G. Carlo (Eds.), *Prosocial development: A multidimensional approach* (pp. 258-278). N.Y.C. – Oxford University Press.
- Mishra, R. C. (1994). Individualism and collectivism orientations across generations. In U. Kim, H.C. Triandis, C. Kagitsibasi, S.C. Choi, & G. Yoon (Eds.), *Individualism and collectivism: Theory, method and applications* (pp. 225-238). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Mortenson, S. T. (2002). Sex, communication values, and cultural values: Individualism–collectivism as a mediator of sex differences in communication values in two cultures. *Communication Reports, 15*, 57–70.
- Nezlek, J. B., Kafetsios, K., & Smith, V. (2008). Emotions in everyday social encounters: Correspondence between culture and self-construal. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 39*, 366-372.
- Oyserman, D., Coon, H. M., & Kimmelmeier, M. (2002). Rethinking individualism and collectivism: Evaluation of theoretical assumptions and meta-analyses. *Psychological Bulletin, 128*, 3-72.
- Padilla-Walker, L. M., & Carlo, G. (2007). The role of positive maternal and peer expectations on adolescents' prosocial values and behaviors. *Journal of Family Psychology, 21*, 538-541.
- Papastylilianou, D., & Lampridis, E. (2012). Social values of Greek university students: An investigation in terms of individualism and collectivism. Ανακοίνωση στο 13th Biennial Conference of the European Association for Research on Adolescence, Σπέτσες.
- Penner, L. A., Dovidio, J. F., Piliavin, J. A., & Schroeder, D. A. (2005). Prosocial behavior: Multilevel perspectives. *Annual Review of Psychology, 56*, 365–392.
- Piurko, Y., Schwartz, S. H., & Davidov, E. (2011). Basic personal values and the meaning of left-right political orientations in 20 countries. *Political Psychology, 32*, 537-561.
- Roccas, S., & Schwartz, S. H. (1997). Church-state relations and the association of religiosity with values. *Cross-Cultural Research, 31*, 356-375.
- Roccas, S., Schwartz, S. H., & Amit, A. (2010). Personal value priorities and national identification. *Political Psychology, 31*, 393-419.
- Saroglou, V., Delpierre, V., & Dernelle, R. (2004). Values and religiosity: A meta-analysis of studies using Schwartz's model. *Personality and Individual Differences, 37*, 721–734.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theory and empirical tests in 20 countries. In M. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (vol. 25) (pp. 1-65). New York: Academic Press.
- Schwartz, S. H. (2006a). Les valeurs de base de la personne: Théorie, mesures et applications. *Revue Française de Sociologie, 47*, 249-288.
- Schwartz, S. H. (2006b). A theory of cultural value orientations: Explication and applications. *Comparative Sociology, 5*, 137-182.
- Schwartz, S. H. (2007). Value orientations: Measurement, antecedents and consequences across nations. In R. Jowell, C. Roberts, R. Fitzgerald & G. Eva (Eds.), *Measuring attitudes cross-nationally: Lessons from the European Social Survey* (pp. 161-193). London: Sage.
- Schwartz, S. H. (2010). Basic values: How they motivate and inhibit prosocial behavior. In M. Mikulincer & P. Shaver (Eds.), *Prosocial motives, emotions, and behavior: The better angels of our nature* (pp. 221-241). Washington: American Psychological Association Press.
- Schwartz, S. H. (2011a). Values: Individual and cultural. In S. M. Breugelmans, A. Chasiotis, & F. J. R. van de Vijver (Eds.), *Fundamental questions in cross-cultural psychology* (pp. 463-493). Cambridge: Cambridge University Press.
- Schwartz, S. H. (2011b). Studying values: Personal adventures, future directions. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 42*, 307-319.
- Schwartz, S. H., & Bilsky, W. (1990). Toward a theory of the universal content and structure of values: Extensions and cross-cultural replications. *Journal of Personality and Social Psychology, 58*, 878-891.
- Schwartz, S. H., Cieciuch, J., Vecchione, M., Davidov, E., Fischer, R., Beierlein, C., Ramos, A., Verkasa-

- Io, M., & Lonqvist, J-E., Demirutku, K., & Dinlen-Gumus, O., Konty, M. (2012). Refining the theory of basic individual values. *Journal of Personality and Social Psychology, 103*, 663-688.
- Schwartz, S.H., & Huismans, S. (1995). Value priorities and religiosity in four Western religions. *Social Psychology Quarterly, 58*, 88-107.
- Schwartz, S. H., & Rubel, T. (2005). Sex differences in value priorities: Cross-cultural and multi-method studies. *Journal of Personality and Social Psychology, 89*, 1010-1028.
- Schwartz, S. H., & Rubel-Lifschitz, T. (2009). Cross-national variation in the size of sex differences in values: Effects of gender equality. *Journal of Personality and Social Psychology, 97*, 171-185.
- Shulruf, B., Alesi, M., Ciochina, I., Faria, L., Hattie, J., Hong, F., Pepi, A-M., Watkins, D. (2011). Measuring collectivism and individualism in the third millennium. *Social Behavior and Personality: An International Journal, 39*, 173-187.
- Singelis, T. M., Triandis, H. C., Bhawuk, D., & Gelfand, M. G. (1995). Horizontal and vertical dimensions of individualism and collectivism: A theoretical and measurement refinement. *Cross Cultural Research, 29*, 240-275.
- Smith, P. B., & Schwartz, S. H. (1997). Values. In J.W. Berry, M.H. Segall & C. Kagitcibasi (Eds.), *Handbook of cross-cultural psychology, Vol. 3, 2nd Edition* (pp. 77-118). Boston: Allyn & Bacon.
- Sortheix, F. M., & Lonqvist, J-E. (2014). Personal value priorities and life satisfaction in Europe: The moderating role of socioeconomic development. *Journal of Cross Cultural Psychology, 45*, 282-299.
- Stocks, E. L., Lishner, D. A., & Decker, S. K. (2009). Altruism or psychological escape: Why does empathy promote prosocial behavior? *European Journal of Social Psychology, 39*, 649-665.
- Taras, V., Muchinsky, P., Sarala, R., Avsec, A., Kimmelmeier, M., Aycun, Z. K., . . . Singelis, T. M. (2014). Opposite ends of the same stick? Multi-method test of the dimensionality of individualism and collectivism. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 45*, 213-245. doi: 10.1177/0022022113509132.
- Triandis, H. C. (1995). *Individualism and collectivism*. Boulder, CO: Westview Press.
- Triandis, H. C., Leung, K., Villareal, M. J., & Clack, F. I. (1985). Allocentric versus idiocentric tendencies: Convergent and discriminant validation. *Journal of Research in Personality, 19*, 395-415.
- Vecchione, M., Schwartz, S. H., Caprara, G., Schoen, H., Cieciuch, J., Silvester, J., Bain, P., Bianchi, G., Kirmanoglu, H., Baslevant, C., Mamali, C., Manzi, J., Pavlopoulos, V., Posnova, T., Torres, C., Verkasalo, M., Lönqvist, J.-E., Vondrakov, E., Welzel, C., & Alessandri, G. (2015). Personal values and political activism: A cross-national study. *British Journal of Psychology, 106*, 84-106.
- Voronov, M., & Singer, J. A. (2002). The myth of individualism – collectivism: A critical review. *Journal of Social Psychology, 142*, 461-480.
- White, B. A. (2013). Who cares when nobody is watching? Psychopathic traits and empathy in prosocial behaviors. *Personality and Individual Differences, 106*, 84-106. <http://dx.doi.org/10.1016/j.paid.2013.08.033>.

Social Values, Prosocial Behavior and Individualism – Collectivism orientation in Greece

ANTONIA PAPASTYLIANOU¹

EFTHYMIOS LAMPRIDIS²

ABSTRACT

The present study aimed a. to examine social value priorities, individualism - collectivism orientation and prosocial behavioral tendencies in Greece and, b. to investigate the theoretical conceptualization regarding possible relationships between social value priorities, individualism - collectivism orientation and prosocial behavioral tendencies. Males and females (N = 541) aged 18 to 65 from various places of Greece completed the Social Values Survey (Schwartz, 1992), the Auckland Individualism Collectivism Scale (Shulruf et al., 2011), the Prosocial Tendencies Measure (Carlo & Randall, 2002) as well as a form of socio-demographic information. Social Values types of Self-Direction, Benevolence, Security and Hedonism were found to be considered as the most guiding principles in participants' lives. Individualism - Collectivism orientation was found to coexist in the answers of the participants although a significant tendency towards Individualism was detected in certain cases. The overall tendency towards performing prosocial behavior was found to be moderate to high, yet the exceeding Altruism type did not conform with the Anonymous type leading to the assumption that prosocial behavior is not clearly spontaneous among the participants, especially since the Compliant and Emotional types were also highly assessed. Results, furthermore provided us with some evidence regarding the association of certain Social Value types to prosocial behavioral tendencies. Specifically, an increase in the prioritization of Benevolence, Universalism, Self-direction and Security was found to be negatively related to the Public type of prosocial behavior. Theoretically remarkable is that an increase in the prioritization of Conformity, Benevolence and Security was found to be positively related to Compliant type of prosocial behavior.

Keywords: social values, individualism - collectivism, prosocial behavior.

1. *Address:* Professor of Social Psychology, Department of Philosophy, Pedagogics, Psychology, Section of Psychology Ethnic and Kapodistrian University of Athens, University Campus - Ilissia 157 84, Athens - Greece. Tel.: +30 210 7277720, E-mail: adpapast@ppp.uoa.gr
2. *Address:* Assistant Professor of Social Psychology, Department of History and Ethnology, School of Classics and Humanities, Democritus University of Thrace. 1, P. Tsaldari Str., 69100 – Komotini. Tel. 0030 25310 39478. E mail: elamprid@he.duth.gr